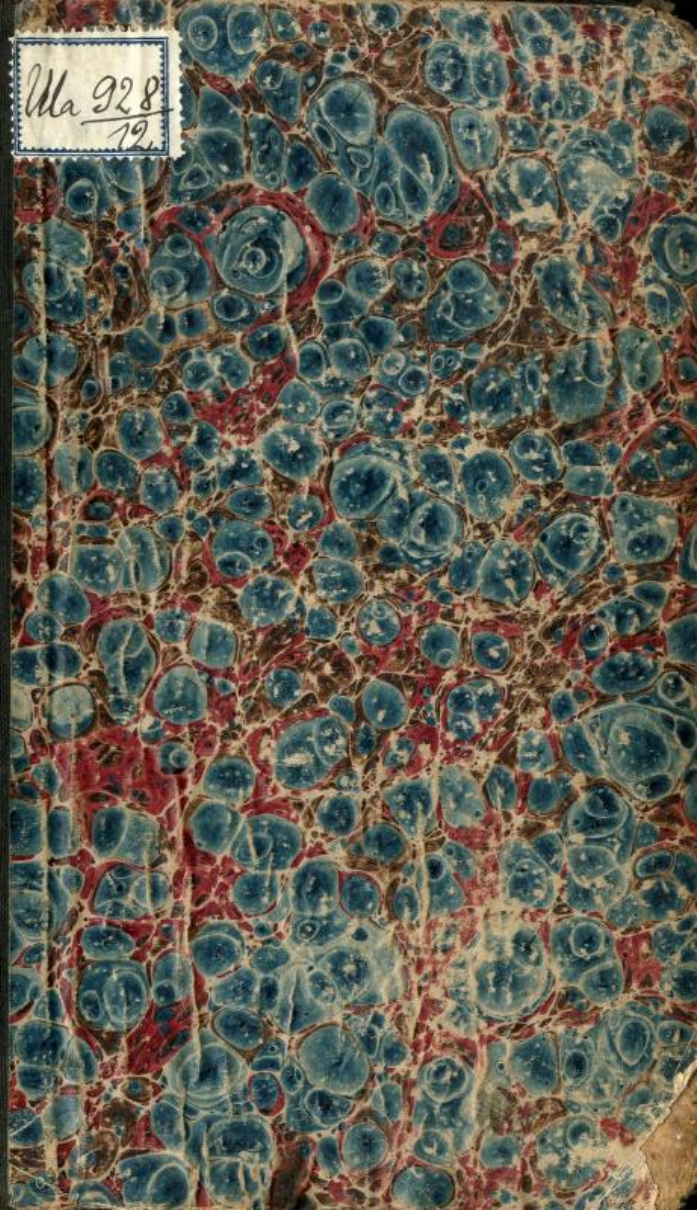
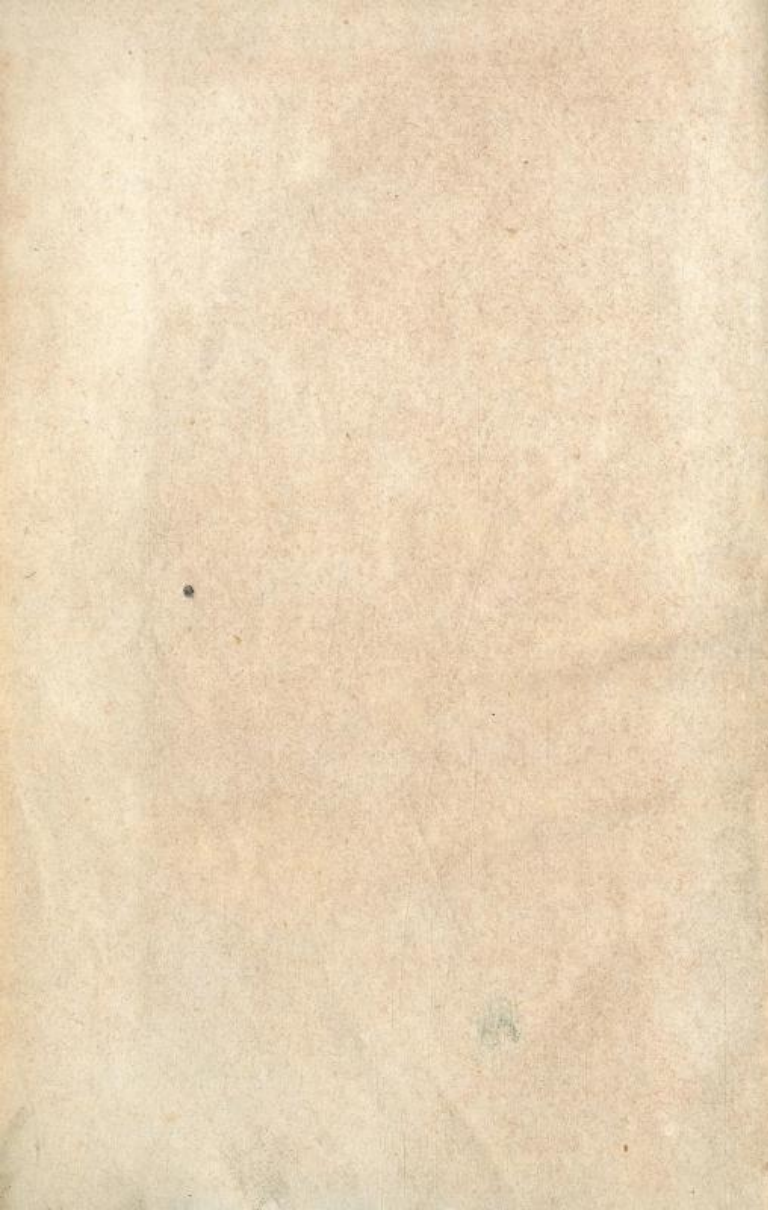

Ula 928
12

ug 113 26215

Шл 928
12

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 88850

СРПСКА СИНТАКСА.

ЗА

НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ И РЕАЛКЕ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ.

САСТАВИО

СТОЈАН НОВАКОВИЋ.

ДРУГО ПРЕРАЂЕНО И РАШИРЕНО ИЗДАЊЕ.

ПРЕГЛЕДАЛА И ОДОБРИЛА ШКОЛСКА КОМИСИЈА.

ILLICS GYÖRGY

У БЕОГРАДУ,

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ 1870.

Цена 4 гр. чарш.

Извори:

Ђ. Даничића Српска синтакса. Први део. Београд 1858. године.

Budmani P. Grammatica della lingua serbo-croata. Vienna 1867.

Miklošić. Vergleichende syntax der slavischen sprachen; die negation; verba impersonalia. — и други.

Прошле године је ова књига пуштена у свет као „извод“, у много краћем и непотпунијем, на многим местима скоро недовршеном облику. Пустили смо је у свет као пробне листове, а чинећи то, у исти мах смо се спремали на прерађивање и дотеривање за ово садашње издање. Дочек који нас је при ланском издању сусрео, био је бољи него што смо се надати могли, и то нас је охрабрило да удвостручимо вољу око даљег истраживања и око поправљања ове књижице. Колико нам је време допустило да у том правцу урадимо, износимо сад у овом „другом прерађеном и раширеном издању“. Надамо се, да ће нам познаваоци признати, да је оно знатно измакло испред првога, а признајемо и сами да још на њему доста радити треба, и трудићемо се, ако дочекамо треће издање, да ни оно не буде назадније од другог. Књижица ова припада у круг књижевног рада, у коме се често поједине врсте плаћају сахатима мишљења и истраживања, и у коме се тек са много труда и времена нешто може постићи.

И ако је ова књижица прилично већа од ланске, опет у њој нема много више научне грађе но што је тамо. Старали смо се да збирке примера поред појединих чланака увећамо и на ново преберемо, и да саме чланке лакше поделимо, јер смо били опроштени оне стеге у простору, која је прво издање чисто и преко наше воље онако стеснила. У самом општем распореду науке учинили смо неке главније промене. Тај општи распоред је тачка, у којој се врло мало писаца ове граматичке гране слажу, и мало који да се буди у чем од другог не разликује. Може бити да је то за то, што је синтакса тачка науке о језику која се највише меша и прелева са лођиком, те се и писци синтаксе највише у томе разликују, у колико који мање или више лучи лођички елеменат од лингвистичкога. Научници који синтаксу обрађују у пот-

пуно научном облику, чисто за науку, старају се да из синтаксе излуче све што није лингвистичко, ако је само могућно — и ја мислим да имају право! Јер свака наука у онолико више добија, у колико је у њој више доследности и тачности. Али педагошки обзири, на које смо се у малој гимназији пуно дужни обзирати, мислим да су вредни пажње и у овој ствари, те да се у синтакси мора задржати мало више лођичких елемената него што би у њу дошло по чистом лингвистичком схватању. Јер закони по којима се мисли, и закони по којима се мисли речима казују, у практици су са свим састављени, и тек се у вишој науци потпуно разлучити могу. У колико сам ја у томе меру погодио, није моје ценити, али ме је водило начело, да у школској књизи није доста науку као науку изложити, него да је треба изложити тако, како ће је ученици појмити и научити моћи. То и јест оно што нам у начину излагања науке за школску књигу мора вагда пред очима бити.

Господи предаваоцима дужан сам напоменути да је много којешта остављено и њихову труду. Тако у примерима навалице нисам хтео означавати речи које се правила тичу — јер њих гледајући и тражећи ваља ученици да науче правило. Г.г. предаваоци, као обично, ваља да у томе на руци буду. Под звездicom сам често метао белешке из своје професорске практике, да бих у томе г. г. предаваоцима олакшао. Са своје стране имао бих за начин предавања дати ову главну препоруку. Нека се сваки чланак прати анализом, писмено, (задацима код куће и у школи) и усмено. У предавању граматичке науке у нижим школама анализа је главна ствар, јер без ње мора и највећи труд, и професорски и ђачки, са свим на празно остати.

За примере јамчим да су сви узети што из народних умотворина, што из врснијих дела књижевности наше.

Београд, 20. Окт. 1870.

Ст. Нов.

ПРИСТУП.

I. Шта је синтакса.

1. Кад хоћемо оно што мислимо другом да кажемо, онда то чинимо говорећи. Кад се ма шта рече, исказује се некака мисао. А говорећи ми не чинимо ништа друго него разне врсте речи и разне облике њихове једне с другима састављамо, с намером да искажемо оно што мислимо. Део граматике који говори о томе како се речи и облици њихови употребљавају за исказивање мисли зове се синтакса. Синтакса дакле истражује по којим се правилима казују речима мисли.

Шта је
то син-
такса.

II. Шта је мисао и реченица.

2. У свакој мисли има двоје:

а. Оно о чему се мисли, и то се зове предмет.

б. Оно што се о предмету мисли, и то се зове прирок.

У свакој дакле мисли мора бити предмет и прирок.

Предмет
и
прирок.

Примери. Бог је свемогућан. — Отац је добар. — Ружа је лијепа. — Дан је ведар. — Време пролази. — Дан освану и ограну сунце.

Рече-
ница.

3. Свака мисао кад се речима исказе зове се реченица. Свака је дакле реченица речима исказана мисао.

Прим. Сунце греје. — Дан је облачан. — Планине су високе. — Потоци жуборе. — Ливаде се зелене. — Храни мајка два нејака сина. — Види Бог.

III. Каке су врсте реченице.

Врсте
рече-
ница.

4. По ономе што се у реченицама говори, оне могу бити троструке. Или се у њима потврђује нешто (казује или прича); или се њима пита; или заповеда, чуди и приклиње. У примерима под а. б. и в. видеће се све три врсте реченица:

Примери. а. То је братац сеји вјеровало. — Сестрица се брату кунијаше. — Киша је ударила пљуском. — Зора беше мутна. — Не налазимо за добро. —

б. Што је тебе, моја вјерна љубо? — Чија ће их мајка дочекати? Чија л' браћа коње прихватити? Чија л' сеја даром даровати? — Кад полазиш кући? — Из ког си села?

в. Више главе ружу усадите. — Опрости ми, мила мајко моја! — Чекајте ме у беломе двору! — Изведи ме у поље широко! — Ао Боже да већи си свети! — Благо човеку коме господ не прима гријеха! —

Ој Дунаве, ој ти реко силна, ала си умиљна!
 А'јепо ли је погледати уз високо ведро небо!

IV. Главни делови реченице.

5. Подмет може бити свака реч о којој се
 што каже. Он долази на питање ко или шта.

Шта
 бива
 подмет.

Прим.¹ а. Птица пева. — Дани пролазе.
 — Друмови ће пожељет' Турака. — Цвеће
 вене.

б. Наоколо све почива. — То је било
 на чисти понедељник. — Све ти било у
 час добар. — Ја му причам, а он не верује —

в. Богати нађе доста пријатеља. — Сит
 гладну не верује.

г. Један говори а други ћути. — Сваки
 себи срећу кује.

д. Ласно је говорити, али је тешко тво-
 рити. — Ваља праштати и непријатељу.

6. Прирок је двострук: или од самога гла-
 гола, или од глагола и још које речи. По томе
 се прирок који је од самог глагола зове прост,
 а који је од глагола и још које речи — саста-
 вљен. Прирок може бити без глагола за то,
 што глаголом ваља да се каже време у које се
 збива оно што у мисли кажемо.

Шта се
 узима у
 прирок;
 прост
 прирок

Примери проста прирока. Брат пише. —
 Славуји поју. — Настала је тишина. —
 Сунце ће заћи. — Говори паметно. —

¹⁾ Примери су разврстани, да се ученицима да прилика нека
 траже које врсте речи могу бити подмет.

Турска сила притисла Косово. — А Турчину очи испадеше. — Како љуто кнеже проклињаше. —

Примери састављена прирока. Вода је најздравије пиће. — Штука је риба. — Ја сам твој брат. — У невољи немој бити плашљив. — Црква му је дивно поднебесје. — То је био ђаво. — Летошња ће година бити родна. — Ти си девети. *)

Састав-
љен
прирок.

7. У састављен прирок може се метнути свака реч којом се може нешто казати за подмет, и понајвише та реч (именица, придев итд.) и јесте прави прирок, а глагол је само саставак који саставља прирок с подметом, те показује време у које се мисао збива. Особито је глагол бити у свима својим облицима такав саставак, а могу бити и остали. Из примера се види, како уз глагол чине прирок по две три речи, н. пр. падежи с предлогом својим.

Прим. Шешир је мој — Мати је мила. — Он је војник — Пред вама је сва будућа Србија. — Правда је у Бога. — Сунце нам је на заходу. — Приповијетка у народу нашем највише се зове прича. — Лоша коб те може стићи. — Они постану велика господа.

Саста-
вак
бити.

8. Кад је у састављену прироку глагол бити саставак, он се, због тога што је врло познат, може изоставити.

*) При овим примерима може се потражити разлика у времену, да ученици виде како време глаголаско значи време у које се сама мисао збива.

Прим. Кућа моја чарна гора, а постеља камен ови. — Нигде стана, вода свуда. — Моја браћа све од скора, али сами соколови. — Јунак негда, сад не јунак више. — Наоколо морске пене. —

9 Којој се реченици ласно може разумети шта јој је подмет, као н. пр. кад је подмет лична заменица, у њој се подмет и не казује изреком, јер се подмет личне заменице може без сумње познати по наставку облика глаголског.

Прим. Жедан сам. — Стани. — Кад он чу то — постаде жалостан. — Читам брзо. — Знате писати. —

Али ако је особита сила у таквом заменичном подмету, онда се не сме изоставити

Прим. Ја говорим, а он ни у ухо. — Ја псето из бунара вадим, а оно ме уједа. — Ја једно питам, а он друго одговара. — Ти ћеш боље испећи, него ћу ја рећи. —

10. И прирок се може по неки пут изоставити са истог узрока са кога и подмет, т. ј. што је врло познат, па се без сумње може знати а да се изреком и не каже. *)

Прим. Нигде трага од дана бијела. — Други петли у пољу цетињском, а Новица паде на Цетиње. — Мурат Српску а Бајазит Босну, Мурат Епир а Мухамед Грчку, два Селима Цинар и Африку; сваки нешто, не остаде ништа. — Хвала Богу. — Добро

Изо-
стављен
подмет.

Изо-
стављен
прирок.

*) У анализи треба помоћи да деца сама изнађу прирок који по смислу долази.

вече. — Слава и част домаћину. — По-
клон домаћину. — Добра срећа незнана
делијо!

Рече-
нице
без
подмета

11. Има реченица у којима се мисли само радња, а не мисли се и не казује ко је ради и од кога је. За исказивање такве радње употребљује се глагол безлични (или трећег непознатог лица), и онда постаје реченица у којој се не зна подмет. Такве реченице зову се реченице без подмета.

Прим. Смркло се. — Свапуло. — Ђе кога боди, онђе се и пица. — Кад се меће камена. — Кад би у јутру. — Кад буде пред ноћ. — Кад буде око по ноћи. — У том се смркне са свијем. — Нешто се наоблачи. — Кад сутра дан сване. —

Више
подмета
и
прирока

12. У реченици може бити или само један подмет и један прирок, нпр. Човек живи; или више подмета а прирок само један, нпр. Људи и животиње дишу; или више прирока а подмет само један, као: Лупежи поткопавају и краду; или више и подмета и прирока, тако да сваки прирок припада сваком подмету, на прилику: Мати његова и браћа његова стајаху на пољу и чекаху.

Прим. Данас се љубе и друже, а сутра се псују и руже. — А крај тебе цветићи и трава. — Из свега племена стану излазити учитељи, лекари, управитељи и старешине народне. — На то се народ препадне и узбуну. — Ако је колико ко у злу

отврднуо и окорео, опет га зло мучи и растрза.

V. Разгранавање реченица.

13. Осим подмета и прирока може бити у реченици и других речи. Оне се додају или подмету или прироку да би мисао била јаснија, и зову се додаци подмету или прироку.

Додаци

Прим. Живи Бога хвале. — Дунавом плови лађа лагана. — Гдено синоћ на поћишту бесмо. — Овај човек зна све. — Кад Лазару осекоше главу на убаву на пољу Косову. — Нешто цвили у Стамболу граду. — Гором хладни ветри пире.

14. За додатак подмету или прироку могу се употребити све врсте речи, али тај додатак не морају бити само поједине речи. Као додатак подмету и прироку могу се употребити читаве реченице, које се зову додане реченице. *)

Шта
може
бити
додатак.

Прим. Сваки који иште прима, а који тражи налази. — Речи које вам ја рекох дух су и живот су. — Сва земља која је тврда, да се по њој може ходити, састављена је из пет великих делова. — Сви ћемо заборавити све оно, што је некад било. — У некаква човека био један чобан који га је много година верно и поштено служио. —

*) Треба да се ученици науче познати додану реченицу и да свикну да и у њој ваља да имају сви делови сваке обичне реченице.

Додатак
додатку

15. Сваки од ових додатака може имати свој додатак за то, да би се оно што се у њему каже боље објаснило.

Прим. Само их силна љубав заноси за старим другом своје младости. — Склони се онима који пролазе испред тебе. — Орлу су сиљном крила сломљена. — Бог не да једном човеку сва добра. — Облак крије звезде јасне. — Нек ме живу коњи растргају. *)

VI. Деоба реченица и синтаксе.

Проста
и сло-
жена ре-
ченица.

16. Реченице у којима има само један предмет и један прирок, или у којима је више подмета и прирока везано савезом зову се просте.

Кад се пак више таквих простих реченица једна с другом на различите начине посастављају свезама или односним заменицама у једну реченицу (управо низ од реченица) онда се то зове сложена реченица.

Прим. Што добром добра учиниш, није пропало. — Што цар рече, препорећи не ће. — Друго вам не пишемо него што читате и разумијевате. — Ко се роди, онај ће и умрети. — Бога моли Огњана Марија. — Црногорац добро работа баштину. —

Деоба
синта-
ксе.

17. Према томе што су реченице просте или

*) Овде ваља да ученици на примерима истраже куд који додатак иде, да ли главној речи или додатку.

сложене и синтакса се дели на синтаксу простих и сложених реченица.

Синтакса простих реченица говори о именима и глаголима како се употребљују у реченицама. Код имена се гледа како стоји род, број и падеж, а код глагола како стоји стање, начин, време број и лице.

Синтакса сложених реченица казује нам различне врсте сложених реченица, скраћивање реченица и намештање или ред речи.

У додатку ћемо говорити о састављању перијода и о знацима застајања којима се бележи слог граматички.

ПРВИ ДЕО.

Синтакса простих реченица.

18. Проста реченица може се поделити на једноставну и разгранату. Једноставном можемо звати ону просту реченицу која је ограничена на главне делове реченице и обичне додатке њихове, а разгранатом ону, у којој су главни делови реченице са више додатака објашњени.

Проста
рече-
ница,
једно-
ставна
и раз-
граната

Прим. Време пролази. — Царев син отиде у двор. — Земља мала од свуд стије-
шњена, с муком један у њу остат' може. —
Пошетала царица Милица испод града
бијела Крушевца. — Идући тако од села

до села и од града до града, најпоследње дође у друго царство.

19. Због тога ћемо у нашем разлагању простих реченица говорити најпре о једноставној реченици, гледајући како у њој долазе имена, и како се међу собом слажу подмет и прирок; а после ћемо показати какви су додаци којима се реченице једноставне шире у разгранате, па најпоследње о облицима имена и глагола у реченицама.

1. Имена у реченици.

Збирне
именице
за мно-
жину.

20. У многих именица се место праве множине употребљује збирна именица, изведена од основе њихове. Тако у именица: дрво, прстен, кремен, прут, трн, сноп, влат итд. међу се место обичне њихове множине збирне именице изведене од њихове основе којима се једнином представља укупна, збирна множина, нпр.: дрвље, прстење, времење, пруће, трће, сноплје, влаће *) итд.

Прим. По њој попало сиво голуље, сви јој голуби гуком гукају. — То је било ситно округло зрнџе. — Но нек само српство траје. — Онђе расте трће и коприве. — Лишће жуто доље веће пада.

Јединина
и мно-
жина.

21. Има доста именица које је обичај говорити само у једини, као што су на прилику

*) При овом треба ученицима питањима објаснити како би била права множина, и каким су наставком постале ове збирне именице. *Јагње, теле, момче* какву имају множину и је ли то права множина коју по њиховој промени можемо произвести од тих речи обичним наставцима.

именице особне (нпр. Милан, Јанко, Маринко, Милош, Павао, Милоје, Београд, Србија, Ава-ла итд.) или мислене: радост, жалост, разум, љубав итд. или збирне које се за то не говоре у множини што саме својом једином множину значе.

22. Знамо за придеве да су неодређени (прости) и одређени. Будући придеви врло често чине прирок, ваља знати да се у прирок увек узима придев неодређен. Ако придев нема и једног и другог облика, онда се на ово правило не гледа.

Одређе-
ни и не-
одређени
придеви.

Прим. Бог је добар. — Трава је зелена.
— Стар курјак упазил добра коња. — Ве-
ликој души и од самога непријатеља ис-
тина је драга. — Сину муња из неба ве-
дрога. — Ту нађоше студену водицу. —

То зачула мила стара мајка.

23. Кад је у прироку упоређен придев онда долази за њим додатак онога с чим је поређење учињено. Поред првога реда (или ступња) поређења додатак тај долази у 2-ом падежу с предлогом од, или са савезом него или но. Будући су прилози (наречице) често што и придеви само што поред глагола стоје, то се они у поређењу држе истога реда кога и придеви, ван што се не мењају по падежима.

Додатак
поређе-
ном
придеву.

Прим. Има дванаест коња за јаслима,
да не знаш који је од кога лепши. —
Ништа није жалосније човеку него кад
од својих сродних страда. — Бољи је

један зец у чанку него два у пољу. — Књижица ова никоме не ће бити милија него вама. — Боље је кашто и изгубити него увредити добра пријатеља. — Не чинимо се паметнији од свију.

24. Други ред долази или без икаква додатка или му је додатак 2-ги падеж с предлогом од. *)

Прим. Најнесрећнији смо од свију људи. — Где света мудрост царствује, онде највећа господа најбољи су људи. — Кад најмлађи брат дође на ону воду. — Најбољи је пазар на својој кући — И најјаче уздаће пропада. —

Скраћени
и пун
облик
заменице.

25. У заменици долазе облици пуни: мене, тебе, себе итд. и облици скраћени: ме, те, се итд. Кад год није сила говора на заменици, увек се употребљују скраћени облици.

Прим. Ради примера може се упоредити: Дао сам ти — Поклонио сам му — Видим га — и: Дао сам теби а не њему. — Видиш и њега и њу. — А они га изберу за цара. — Твоја сама уста на те сведочише. — Мало по мало накупи се око њега до шест стотина јунака. — Али Давид то опет скине са себе. — Кад од њега поћеш, не осврћи се до наше куће. —

*) Или овом приликом или при анализи не треба пропустити објаснити ученицима да су *прилози* што се тиче поређења у свему једнаки с *придевима*, као што су и иначе једне речи. Разлика је међу њима, што се *прилози* употребљавају поред глагола, а *придеви* поред именица.

26. Између присвојних заменица ваља запамтити заменицу свакога лица свој, своја, своје, јер се њоме увек означава оно што припада подмету ма кога лица. И како год што се лична заменица за свако лице се, употребљује уза сва лица и у једнини и у множини, тако се и свој употребљује уза сва лица и у једнини и у множини.

Свој.

Прим. Твога дору водим своје двору. — Ја погубих свога сина Марка. — Виде Иван своје беле дворе. — Тада се Мојсије опрости са својим народом. — А он са својом браћом и младом отиде кући своје оцу. —

27. Заменица односна који, која, које, узима се пред реченичне додатке (види чл. 14.) и вежете додатке за реч којој се додају. Заменица који у додатој реченици ваља да се слаже с речју с којом везује своју реченицу, у роду и броју, а у падежу не мора.

Који,
која,
које.

Прим. Иди у другу земљу, коју ћу ти ја показати. — Само молим свакога који би их писао, да он не поправља ништа. — И момак који му носаше оружје. — Тешко оном човеку кроз кога долази саблазан. — Не могу сви примити тијех ријечи до оних којима је дано. — Именујући људе који грађаху ту грађевину. —

28. Место заменице који, која, које, може се за везање додане реченице за реч којој је додана врло добро употребити и заменица што.

Што.

Прим. Ал' свјетлица што сад прва кресну, дружбу тајну за чадорјем видје. — Ој ти небо што по рониш росне своје сузе на ме. — Ово је хлеб што вам господ даде да једете. — Очистила с' она веља брука, што окаља Србина са Вука. — Идите у село што је пред вама. — А ово је све било да се збуди што је казао пророк. — Јагањци су рек' би тихи, што бијаху горски лави.

Заменице
значе
количину,

29 Некоје заменице у средњем роду показују количину и због такога значења траже као додатак други падеж оне ствари од које се та количина мисли. Таке су заменице што, што год, нешто, ово, оно, то.

Прим. Што је који робља заробио. — Што год има у Сењу јунака. — Он с оно своје војске што је могао извести из шанчева изиђе пред Турке. — Турци уплашени оду што су брже могли. — Оно кућа што није било изгорело, Срби раскопају. — Неке су земље родне, т. ј. расте у њима што год, од чега људи могу живјети. — Сада је на земљи нешто море, а нешто суха земља. —

Основни
и редни
бројеви.

30. Бројеви су или основни или редни. Али основни бројеви долазе двоструко, као обични: један, два, три, четири итд. и као збирни: двоје троје, четворо итд. Ови збирни су у једнини средњег рода, а у множини се могу говорити као придеви (нпр. двоји, е, а; четвори, е, а; деветори, е, а.). Они се употребљавају поред речи

које имају само множину или које само множином својом чине једно цело (а у то цело иду по две или више истих ствари нпр.: двоје чарапе) или поред живих твари различитога рода и старости.

Прим. Двоје виле, троја врата, троја кола, четворе чарапе, петоре рукавице, шестори опанци, троји јади. — Шаљите нам токе тријесторе. — Опет иду петоре кочије. — Уведемо све тридесеторо коња. — Десеторо телади. — Док сви уђемо и уведемо све тридесеторо коња. —

31. Број један, једна, једно често не значи број него се употребљава као неки, нека, неко, и у том случају може имати и множину

Један,
једна,
једно.

Прим. Био један цар. — У оближњем једном селу. — Једни веле, ода зла је рода. — Он онда нађе сам једну сироту. —

2. Како се слажу подмет и прирок.

32. У састављању подмета и прирока, прироку обично заповеда подмет. А прирок се с подметом друкчије слаже кад је прост, а друкчије кад је састављен.

Састав-
љање
подмета
с при-
роком.

Ако је дакле прирок прост (од самога глагола) он ваља да се са својим подметом слаже увек у броју и лицу, а каткад и у роду. *)

Прим. Скуп више плаћа, а лијен даље иде. — Дивно небо ведриш и облачиш. — Догорели огњи већ одавно. — А са неба

*) Која времена могу имати и род ваља да ученици погоде сами.

сунце запламтило. — Тешке су ме освојиле ране. — Јуначке су тада пале главе, углед'о се један на другогa, нападао један код другогa. — Дрвета се поломише, а људе и стоку у пољу грађ доби.

Кад је
прирок
прост.

33. Ако ли је прирок састављен, те уз глагол има још каква реч, онда се глагол слаже онако како мало час наспоменуемо, а она друга реч, ако је придев, број или заменица, слаже се с подметом у роду, броју и падежу.

Прим. Али змија бејаше лукава. — Родитељи ове деце нису били богати. — Ово су истине тако јавне и тако познате. — Онде су њихови двори. — То је истина све лепо. — На ког пане, његово је царство. —

Кад је
прирок
састав-
љен.

34. Ако ли је она друга реч у прироку именица, она се мора слагати с подметом само у падежу, а у осталом како буде.

Прим. Родитељи ове деце нису били богати, ама нису били ни сиротиња. — Срби су једна грана великога племена словенског. — Хлебац је најпростије јело — Језик је праведников сребро одабрано. — Жена је праведнијех само добро, а очекивање је безбожнијех гријех.

Два или
више
подмета

35. Ако су два или више подмета, онде прирок по правилу прелази у множину.

Прим. Ватра и вода добре су слуге, али зли господари. — Неситост и лакомство хиљаду зала на људе навлаче. — Орао и лисица учине међу собом друштво. — Срем,

Славонија, Хрватска, Међумурје и Далмација чине Тројну краљевину. —

36. Али има доста примера из којих се види, да се покрај више подмета прирок ипак оставља у једнини, и да се тада слаже с оним подметом који му је најближи. Као да се оно што се у прироку говори приписује свакоме подмету појединце, а не свима у један пут. *)

Више подмета а прирок у једнини.

Прим. Те се диже сила и сватови. — Узрујало с' поље и равнина, задрхтала гора и планина. — Милост и мир и љубав да вам се умножи. — Слана и иње није ништа друго него смрзнута роса. — Лав и медвед ласка оном који их хвали. — Онђе расте смиље и босиље. —

37 Збирне именице у највише примера ишту да се прирок с њима слаже у једнини.

Збирне именице подмет.

Прим. Цвеће је процвало. — Лишће жути веће по дрвету, лишће жуто доле веће пада. — Кроз отворене вратнице улази марва, враћајући се из поља. — Силно воће му је било око куће посађено. — Бијело стадо блеји и дома се креће. —

38. Али збирне именице браћа, господа, властела, деца и све на ад (на прилику мом-

*) Има примера из којих се види да је овој једнини прирока после више подмета узрок скраћивање или стезање реченице. Тако су ови примери из Бр. Радичевића:

Оде лето и омара,

Лишће жути, пада магла

(повос. изд. 31.)

или: Отац мајка у гроб паде,

Брат и сеја драга.

(тамо 16.)

чад, телад итд.) ишту да прирок дође у мно-
жину, макар да се оне саме промењују у једнини.

Прим. Још су браћа сестри бесједила.
— Гдје господа пију вино хладно. — Дјеца
муче, ништа не говоре. — Млада телад
мече, а говеда ричу. —

Подмет
глагол
или не-
одређен.

39. Ако подмет није име него глагол у не-
одређеном начину, или друга која реч, или га
нема, или је неодређен, — прирок долази у јед-
нину средњег рода. Придев се тада замењује
прилогом.

Прим. Ема би се могло дослутити. —
Мило ми је што сам вас нашао. — Сре-
брно је лијепо, а позлађено још љепше. —
Лијепо је хвалити Господа. — Тешко оном
кога жале. — Како је могло бити, те је у
којој земљи једном много премного људи
живјело. — Боље је осла гонити него сам
бреме носити. — Боље је у снопу пожње-
вено, него у класу похваљено. — Да се
ријечи купују, маће би их се говорило. —

Различ-
ни родо-
ви и ли-
ца у под-
мету.

40. Ако би се онда кад има више подмета
десили различити родови, мушки је важнији од
женскога и средњег; ако ли различита лица,
прво је важније од другог, а друго од трећег: —
а по важнијему увек се влада прирок.

Прим. Немој да се свађамо ја и ти. —
Били некад брат и сестра. — Али ја и моја
кућа служићемо Господу. — Ја и Јован
нађосмо га код куће. — Ти и Петар нисте
исписали задатак. — Адам и Ева буду ис-

терани из раја. — Адам и Ева били су сада муж и жена. —

41. Ако су подмет или саставни део његов бројеви основни даље од четири, онда ишту да прирок — био он глагол или име — дође у јединину, у средњи род, ако је род могућно означити. Именице од подмета које као додатак броју готово заједно с њиме састављају подмет, међу се у 2-ги падеж множине.

Бројеви
у под-
мету.

Прим. Устало је тридесет момака. — А кад прошло девет годинница. — На њему је рана седамнаест. — Ев' остаје двоје сирочади. — Ово је Исмаило, од кога се родило дванаест кнезова. — Исаку је било четрдесет година.

42. Међу тим бројеви који су у језику и данас уједначени с именицама, као што су стотина, хиљада, милијон, и у овом случају слажу се с прироком онако као што се и остале именице слажу.

У под-
мету
стотина
хиљада
милијон

Прим. Дође у једно село ће су се неколике стотине плугова биле састале. — Сто зборова пазар чине, а једна (ријеч) веже и дријеша. — Сто мисли дуга не плаћа. — Ту је опет од прилике хиљаду година. — А какав ће бити свијет, кад се испуни равно двије хиљаде година? —

43. Кад су у подмету бројеви два, оба, три, четири, они траже да прирок дође у множину (а именица која се тим бројевима додаје као до-

У под-
мету
два, оба,
три, че-
тири.

датак, у старинску двојину с наставком а, ако је мушког или средњег рода.)

Прим. Два су бора напоредо расла. — Сва четири ситне књиге пишу. — Три су тиге поље предетеле. — У двору му три кода играју. — У вече дођу два анђела у Содом. — Сретали те два божја анђела. —

У под-
мету
збирни
бројеви.

44. Збирни бројеви средњег рода двоје, троје, четворо, петоро, десеторо ишту именицу за додатак у 2-ом пад., а прирок или у множини или у једнини у средњем роду. Тако исто и именице наставком ица изведене од тих бројева.

Прим. Дошло је петорица Турака. — Продато је осморо говеда. — Обоје се тешко ознојило. — По тријестеро се чељади налази у једној кући. — Ђе двоје говори, ту је трећи кост у грлу. — Па су ова тројица били отишли да га отму. —

3. Како се разгранава реченица.

45. При разгранавању реченице, иде се на то, да се оно што је у подмету и прироку речено још боље објасни и поцупи свачим што би се још имало казати о подмету и прироку (упор. чл. 13.). За то ћемо тај део науке о реченицама овде опширније разгледати, и тога ради ћемо најпре говорити о додацима подмету, па онда о додацима прироку.

а. Додаци подмету.

46. Додаци подмету могу бити поглавито двоструки, или спојени или изједначени.

У спојеним додацима ¹⁾ узима се да је оно што значе већ састављено, или већ једна ствар с оним чему се додају. По томе се њима казује каквоћа, припадање или знак какав, па се то може све троје на једном месту наћи, и за те спојене с подметом додатке узимају се обично имена.

Атрибут

Прим. Гледа твоје големи красоте. — Тихи благи вјетри из горице пире. — Жали певу старац бабо. — Код куће су га чекали врло хитни послови. — Тиха вода бријег рони. — Бено многи Турци изгинули. — Полетно соко тица сива. — Кад то зачу царица Милца. — Наша цела земља састоји се из сухе земље и вода. ²⁾

47. У изједначеним се додацима ³⁾ казује оно исто што значи подмет другим именом, да би се сам подмет боље описао и осветлио.

Апозизија.

Прим. Нек погинем јунак на јунаштву. — Ђе си сине, Страхинићу баче! — Царе Лазо, честито колено! — Да сам јадна студена водица. — Стоји ага горско звере, гвозден ступац, камен тврди. ⁴⁾ — А другима клетник мировати не да. —

¹⁾ атрибути.

²⁾ Ученицима се може задавати да налазе шта се којим додатком хтело објаснити.

³⁾ апозизија

⁴⁾ Познато је како сваки реченични додаток може одменити

Додатак
додатку.

48. И спојени и изједначени додаци могу се, исто тако као подмету, додавати и осталим именицама које су у реченици употребљене као додатак.

Прим. И он носи тицу ластавицу. — Мртва Марка на свог коња врже. — Стеже Марко у десницу руку. — Него мене старца послушајте. — Жали шарац тебе господара. — Та немој их младе погубити. —

Слагање
додата-
ка с
главним
речима.

49. Спојени и изједначени додаци што се тиче рода, броја и падежа слажу се овако са својим главним речима. Придеви, заменице и бројеви (у колико се употребе) слажу се са својом главном речју у роду, броју и падежу, а именице само у падежу (осим где се случајно десе истога рода и броја.)

Прим. Бела вила из горе дозива. — Па је ситну књигу написао ка Прилипу граду бијеломе, побратиму Краљевићу Марку. — Манастир Љубостињу основала је царица Милица. — Био један сиромаш човек. — Несретни слуга тако и учини. — Онда он весео узме из воде новчић.

6. Додаци прироку.

Које су
врсте
додаци
приро-
ку.

50. Додаци се прироку додају из оног истог узрока из кога и подмету, али су по природи својој у неколико од њих различни што је у при-

реченица. Ево из Радичевића примера како апозицију одмењује реченица :

Гледах твоје големе красоте

Пун радости и веће милоте. (Новос. изд. 71.).

року увек глагол који за собом различите додатке повлачи. Кад се на прилику у прироку узме глагол ударио, смисао тога глагола доноси да се каже оруђе којим је радња извршена, и то је додатак ради просте допуне прироку. У главноме би се ови прирокови додаци могли разврстати на пет врста и показивали би: предмет и падежне додатке; простор; време; начин, и узрок. Понајвише се око једне главне речи налазе по две три врсте тих додатака. О свакој врсти ћемо посебице говорити.

51. Предмет се зове додатак четвртога падежа који се јавља као неодвојна допуна прелазних глагола. На тај додатак четвртога падежа прелазним глаголима налик су додаци осталих падежа другим глаголима, јер има глагола који су непотцуну без додатка другога, трећег или шестог падежа, као што ће се код падежа и посебице видети.

Предмет

Прим. Онда иште суху дреновину. — Ја ћу тебе учити свему његову занату. — Лијено ти је низ поље гледати жуту дуњу међу листовима. — Ишти блага колико ти драго. — Коју муку најволиш мучити, оном ћу ти душу извадити. — Да подерем танане кошуље, да те видам и да те завијам. — Имам стару самохрану мајку и једнога брата рођенога. —

52. Простор или место на коме се збива радња исказана у прироку казује се додатком

Простор
или
место.

који се може рећи прилогом ¹⁾ или каквим именом у неком падежу с предлогом.

Прим. Онда се он дигне у свет да тражи заната. — Он одведе дете у своје дворе. — А крај мене поточић жубори. — Ал' месеца јоште нема туна. — Бијела свила по мору плила. — Сама јој се ријечца са срдашца оте. — По трави се осу студена росица. — Рони сузе низ бијело лице. — На планини Турчин под чадором. ²⁾

Време.

53. Време у које се збива радња исказана у прироку казује се у додатку највише прилогом или именом у коме падежу, с предлогом или без предлога.

Прим. Сунце јарко зашло већ одавна. — Иза тога прође неко време. — У тај мах нестало и коња и купца. — У почетку ти пупољци беху као мала жирићи од зелене свиле. — Али мајка куне без престанка. — Позадуго бане гостовао. — Царуј, куме, за седам година, осме подај мјему Урошу. ³⁾

Начин.

54. Начин којим се збива радња прирокова може се такође казати у додатку прилогом или именом у коме падежу, с предлогом или без предлога. Овамо се може узети и поређење.

¹⁾ Наречницом.

²⁾ У каквим се различностима и променама јавља мисао простора и места може се ученицима најбоље показати анализом примера. —

³⁾ Опоминемо на примедбу уз пређашњи чланак која и за овај вреди.

Прим. Зелена јој гора јеком одговара. — Бејаше јако захладноло. — Па кроз гору ступа ка'но муња хитра. — Људи пакосни и неправедни што не могу силом и снагом, оно хитрошћу, лукавством и притворношћу чине. — Ступа чета тихо глухо. — Турчин му одмах извади готове новце без речи. — К'о детенце дошао сам амо. — Хитро иду како који може. —

Узрок.

55. Узрок оне радње која се у прироку каже, казује се највише именима, падежима који значе узрок.

Прим. Занесе се млада од веће милоте. — Дарујте ме ручицама зарад данка данашњег, зарад ваше добре среће. — Неки страдају за злобу и неправду своју, а неки за незнање и будалаштину. — Видиш ће ћеш данас погинути а за правду Бога истинога. — Са шта, брате, оде у хајдуке? — С ког си, млада, срећу изгубила? — Од једнога ударца дуб не пада. — Да је од најмањег чега болестан. — Да су га браћа из зависти оставила на ономе чардаку.

4. Значење облика у реченици.

56. При изучавању значења облика ваља нам облике по природи њиховој поделити на облике именске и глаголске. Али како опет именски облици долазе или без предлога или с предлогом, то ћемо и њих према томе у два дѣла разгледати.

I. Именски облици.

а. ПАДЕЖИ БЕЗ ПРЕДЛОГА.

аа. Први падеж.

57. У првом падежу стоји:

1. Подмет, на прилику: Рука руку мије, а образ обадије. —

2. Прирок, и то онда кад није сав казан глаголом, на прилику: Бог је спор, али достижан. — Ви сте видело свету.

2 пад.
подмет.

58. И ако подмет најчешће стоји само у првом падежу, опет се кад и кад деси и иначе. Из примера који долазе, види се да то бива због глагола који су у прироку, те траже да се реч која се с њима слаже, стави у 2-ги падеж.

Прим. Биће више. — Док је мене по Скадру јунака. — Док трајало неба и Србинства. — Мене ће бити, а вас бити не ће. — И свакога зла нестане. — На огњишту није имало ватре. — И да није глади. — Њега јоште овде нема. — Једном пођемо нас десетак у Дубровник по со. —

бб. Други падеж.

59. Други падеж и с предлогом и без предлога има у нашем језику најразличнија значења. Ми ћемо прегледати најглавнија.

Други
пад.
својине.

Тако реч у другом падежу показује својину т. ј. да нешто припада ономе што она значи.

Прим. Виноград је Љутице Богдана. — Ово ј' рука нашега Дамјана. — Мио бра-

тац војводе Милоша. — Сестра Леке капетана. — Муж је бранич жене и ђетета, народ бранич цркве и племена. —

60. Али припадање или својину не може значити сама именица у другом падежу него мора бити поред ње какав год додаток од придева, именице или заменице. На прилику може се казати: кућа мога оца, али не: кућа оца, може се казати: плетиво оне жене, али не: плетиво жене. Кад нема додатка, припадање се казује придевом начињеним од оне речи, а други се падеж не употребљава. Н. пр. место кућа оца, каже се: кућа очина, место: плетиво жене, каже се плетиво женино.

Потреба
дodatка.

61. Међу тим каткад стоје и без тога додатка имена којима нешто припада.

Додатак
каткад
изостаје

То може бити у три случаја:

а. Кад је одређен придев реч којом се припадање казује.

б. Кад има више речи којима се припадање исказује.

в. Кад се припадање презимену приписује.

Прим. Ал' драгога двори затворени. —
У име оца и сина и светог духа. — Куда
Ђуришића. — Чардак Алексића. — Мајка
Југовића. — Крвницима оца и матере. —

62. Другим падежем именице, нарочито кад је уз њу придев, казује се својство или каквоћа лица или ствари.

2. падеж
својства
и ка-
квоће.

Прим. А напријед јунак на вранчићу необична ока и погледа, необичне слике и прилике. — Дође момче црна ока на коњицу лака скока. — Човек добре руке. — Старац бијеле косе и браде. — Сад су људи чудновате ђуди. — Брат је мио које вјере био. — Зле је кетве а добре молитве.

2. пад.
додатак
после
речи
што
значи
број или
меру.

63. У други падеж долази именица после речи које значе меру какву или се могу узети у таквом смислу, и после бројева даље од четири, кад се њима казује ствар која је мерена или бројена.

Прим. Литра злата; аршин платна; то-вар шенице; капља воде; чаша вина; дан хода; сто година; триста дуката итд. — Помало је такијех јунака. — Имам доста вина и ракије. — Додајте ми мало воде хладне. — Ја му дадох киту босиока. — Труба платна. — Она нађе један комад сабље. — Отуд лети јато соколова. — На годину све по три товара, један воска а други тамјана, трећи товар ситна зептина. — По том прође три године дана. —

2. пад.
неодређ.
део.

64. Други падеж значи често и неодређени део онога што значи реч која је у том падежу.

Прим. Као да си дошао ватре узети. — Да хладне воде захитиш. — Дај ми, Боже, ветра са планине. — Нек донесе тамјана. — Изнесе у зубима пијеска морскога. — Кад је масла није брашна. — Свега имаш у бијелу двору. — Накупова сваке трго-

вине. — Воде пише, хљеба заложеше. —
Пожелећеш неге материне.

65. Према томе се значење неодређеног дела често узима у преносном смислу за ствари ми-слене које се и не могу делити.

Исто то
у ми-
сленом
значању

Прим. Да је игде брата да пожали. —
Док је мене и на мени главе. — Није чу-
вено од како је света. — Ђе несрећа ту
и среће има. — Рђом кап'о док му је ко-
лена. — Докле је вијека. —

66. Нарочито лепо стоји и радо се употре-бљује 2-ги падеж, значећи неодређени део, уз порицање (кад долази у реченицама којима се одриче). С тога поред прелазних глагола за које знамо да имају предмет у 4-оми падежу (оно на што им прелази радња) долази, кад су одре-чени, 2-ги падеж место 4-ога.

2. пад..
уз по-
рицање

Прим. Мајке немам а сестрице немам. —
Ја срамоте поднети не могу ни жалости
велике трпети. — Ви Турака ни видели
нисте. — Коње дајте, оружја не дајте. —
Не рече речи. — Не зна језика. — Не го-
вор'те, не гријеш'те душе. — Да им Марко
не види сабаља. — Да не гледа сунца ни
мјесеца. *) —

67. Другим падежом се казује и време у које се збуде каква радња.

2. пад..
време.

Прим. Једанаестог Октобра. — Ми ћемо
те често походити, у години свакога ме-

*) Обртањем у обичне неодречене реченице или обратно најбоље ће се свићи ово правило.

сеца, у месецу сваке недељице. — Бог не плаћа сваке суботе. — Сваке младе неђеље долази на ту воду из околних села мноштво народа. — Оне године удари град, те побије оно село.

2. пад.
допуна
после
придева
и гла-
гола.

68. Други надеж долази као допуна после многих придева којима се казује пуноћа, довољност, или томе противно: глад, жеђ, жудња, даље: вредност, заслужност, итд. А исто тако и после глагола што су изведени од тих придева.

Прим. Жедан коњиц водице. — Пун радости. — Сит сам свега. — Ми смо жељни добријех гласова. — Вриједно је вјечнога спомена. — Радни је достојан своје плате. — Вриједи царева града. — Нијесам ожедно вина. — Свако ми зрице дуката ваља. — Вук не вије што је меса гладан. —

Др. пад.
допуна
после
глагола.

69. Тако исто долази други надеж као допуна и после неких глагола, нарочито кад су сложени с предлогом на.

Прим. Подиг'о се ор'о небу под облаке да с' нагледа чуда и љепоте сваке. — Па се напиј водице хлађане. — Да се јарка сунца нагрјемо. — 3 рављнца се наносили. — Да се санка наспавамо. — Ја се напих жубер-воде, намирисах жуте дуње. — Жи-вијех се мука намучио. —

После
прелаз-
них
глагола.

70. Осим ових ишту иза себе 2-ги надеж као допуну и некоји прелазни глаголи, као: избавити, опростити, ослободити, поменути итд. — па онда многи повратни на прилику: сетити се, бојати се, одрећи се, оставити се итд.

Прим. Да ме избавиш муке и смрти. — Сачувај ме Боже биједе невидовне. — Тако ћеш се одужити дуга. — Ко се одрече мене пред људима. — Бога се боји, а људи се стиди. — За то се таковијех мјеста клоне сви. — Чувај се мога коња. — Ко се дуга не одужи, тај се туге не отужи. — Три пут си ме ропства опростио. — Да с' немирна манем пута.

71. Други падеж долази такође поред чуђења и поред показивања, као допуна показних прилога ево, ено, ето итд.

Чуђење
и показивање.

Прим. Ао света големога, ао јада мога. — Турским главам' гору китим, о хајдучке дивне среће! — Мили Боже, тешке муке! — Виђи књигу нечувених јада! — Чудне граје око нашег двора.! — Ево море Краљевића Марка! — Ево вука пред твој двор! — Ал' ето ти Љутице Богдана! — Ето, царе, лијепе ђевојке, а ето ти од Арапа главе! —

72. Други падеж стоји још и уз именице у којима има глаголске радње и које су понајвише начињене од глагола. Други падеж показује тим именицама ствар на коју прелази радња у њима означена.

Предмет
глагол-
ских
именица

Прим. Зидање Раванице. — У превођењу сваке књиге. — О прошењу дјевојке. — Без питања цара и везира. — Никад не могу да дођу к познању истине. — Љубав похвале и разумна жеља славе и лепога имена. — Учитељ незнабожаца. — По разбићу Турака.

Главно
значење
трећег
падежа.

73. У трећи падеж меће се ствар или лице кога се тиче оно што се у осталој реченици каже. Тицање је различито, и у овим примерима понајвише намера, циљ или крај некога кретања или рада. *)

Прим. Пак ти иди цркви Раваници. — Када иде у Текију цркви. — Дође јунак Босни каменитој. — Кад ја пођем роду мому. — Хајдемо судији. — Да похити кући. — Трчи, сине, двору бијеломе. — Ево теби три књиге стигоше. — Да га она изведе везиру. — Шећерди му каву изнијела. — Себи ореш, себи сејеш, себи влачиш, себи ћеш и жети. —

Допуна
прелаз-
ним
глаго-
лима.

74. Тога ради трећи падеж долази после многих прелазних глагола, који осим што ишту поред себе у четвртном падежу као додатак предмет свој, траже још и у трећем падежу ствар које се тиче њихова радња.

Прим. Изнеси ми хаљине. — Не води ме двору бијеломе. — Пустеше га цару под шаторе. — Невоља свачему човека научи. — Одреши му свезе на рукама. — Отвор'те му врата. — Запска му од злата јабуку. — Гони Марка бијелу Звечану. — Донеси га двору господскоме. -- А воде

*) Значење трећег падежа одредио је Даничић овако: „У трећем падежу реч показује да нешто ступа у свезу с оним што она собом значи. Кад се иде кући, ходу је крај у кући, по чему се довољно може разумети речена свеза.“ —

га под шатор везиру. — Да ти понесем један ћуп масла. — Коњу дадох снопак ђетелине. — Оне двије рибе раздијели свима.

75. Из истог узрока, показујући ствар које се тиче радња глаголска, трећи падеж долази после многих непрелазних глагола као: помоћи, служити, бранити (кад значи: кратити), судити, кметовати, претити, досадити итд.

Допуна
непре-
лазних
глаго-
лама.

Прим. Бог му помогао. — Служи цару. — Не бране никоме молити. — Суђено му. — Мили Боже, помози свакоме, сваком брату и добру јунаку. — Којој овци своје руно смета, онђе није ни овце ни руна. — Служи њима дијете Грујица. — Не вјерује ни својим очима. — Кад ко пријети коме. — Шта брани мени да се крстим. — Рука руци суди. —

76. Исто тако долази трећи падеж као додатак и поред неких повратних глагола на прилику: осветити се, досадити се, надати се итд.

Допуна
поврат-
них
глаго-
лама.

Прим. Молимо се вишњем Богу. — А нико се јаду не досети. — Ко год прође, свако се чуду чуди. — Свакоме се готов наругати. — Ко би се томе досетио. — Па се цару часно поклонише. — Уклони се пијану као и луду. — Не бојте се глави ни животу. — Ко се туђему злу весели, нек се своме нада. —

77. Трећи падеж долази неки пут и за присвајање али нарочито у заменица.

Присва-
јање.

Прим. Љутица Богдан и сестра му. — И крешка ти десна рука била. — Нико сам себи не може судија бити. — Златна су јој крила. — Посједаше ђе је мјесто коме. — Бачевци су Дрини на обали према Осату. — Стоји мору на обали.

гг. Четврти падеж.

Главни
значење

78. Четврти падеж без предлога најчешће је предмет, т. ј. реч која показује ствар на коју прелази или на којој се врши радња прелазних глагола.

Прим. Градити кућу. — Копати јаму. — Отворати врата. — Пријеђоше горе, поља и ливаде, обиђоше луке и стада бијела и питома села свијетла и весела. — Ја обиђох многе доле, многе реке, многа врела, — горе, луке, стене голе, многе дворе, многа села. — Што ти градиш многе задужбине? — Отворићу дворе јаворове. —

Два че-
тврта
падежа.

79. Има гдекојих глагола (као што су на прилику: чинити, творити, делити, ставити, метнути итд.) који траже поред себе два четврта падежа, који међу собом стоје као подмет и прирок, те по томе су као каква скраћена додана реченица.

Прим. Честита бих њега учинио. — Да га учини свога краља. — А погледе створи стријеле. — Него га је Бог такога дао. — Не држах себе достојна да ти дођем. — Кума међу крститеља Јована. — Да те ставим вељег везира. — Блажене нази-

вамо оне који претрпјеше. — Ма ме за то крива наћи не ћеш.

80. После именица страх, срам, стид, брига, туга, воља, кад су оне прирок у реченици без подмета, долази у четврти падеж заменица.

Допуња
неким
имени-
цама.

Прим. Није га страх од страшне смрти. — Стид је мене у очи гледати. — Колико те год воља. — Јер га страх бејаше у Бога гледати. — Нити га је за то брига. — Пренаде се, срамота га било. — Да је није кроз горицу туга. —

81. У четврти падеж без предлога меће се реч којом се хоће да означи мера било за простор, било за тежину, било за време, а тако исто и реч, којом се показује само време.

Мера.

Прим. Камен око три аршина висок, један аршин широк, једну стону дебео. — Тежи је једну оку. — Ваљају стотину дуката. — Служи ме већ трећу годину. — Сву ноћ препјеваше. — Седми дан стигосмо на своје мјесто. — Он оста неко време у Азији. — Једно јутро кад огрија сунце. — Онај дан изишавши Исус из куће. —

дд. *Пети падеж.*

82. У петом падежу реч показује да се зове оно што она значи, али тај исти падеж по неки пут стоји место првога падежа као подмет, и то само у песмама. *)

Значење
и упо-
треба.

*) Предавач може начином који му је удесан објаснити деци да ово бива ради размера појетског, еда би се навршила пуна мера слогова.

Прим. Узе књигу Краљевићу Марко. —
Кад то зачу Вукашине краљу. — Те је
Вуче књигу проучио. — Мили Боже на
свему ти хвала. —

ђђ. *Шести падеж.*

Сред-
ство или
оруђе.

83. У шести падеж без предлога меће се реч
која показује средство или оруђе којим се збива
радња каквог глагола.

Прим. Стоји мноштво разбољено благом
ријечју старца блага. — Јоште путник туда
ногом лако ходи. — Пише се руком и
пером. — Тица лети крилима. — Умиј мене
студеном водицом. — Те се гора преодене
листом, а земљица травом и цвијетом. —
Што по вас дан плугом плужи. — Три је
леда главом проломио. —

Начин.

84. У шести падеж меће се реч и која по-
казује начин, на који бива радња каква.

Прим. Којом бих га смрћу уморио. —
А шапатом збори сиротиња. — Тајом иду
кроз гору. — Киша пада капљама. — Моје
племе сном мртвијем спава. — Муком муче
ропске слуге. — Сва се чета ижљубила
редом. — Реком крвца пољем тече. —

Правца
или
место.

85. У шести падеж меће се реч која пока-
зује кретању (мицању) пут или простирању место.

Прим. Он отиде земљом и свијетом. —
Другијем путем отидоше у своју земљу. —
Небом свеци сташе војевати. — Три де-
војке цвеће посејале, брдом смиље а до-
лом босиље. — Пусте Турке десном страном

Мораве на Дунаво. — Тама долом, тама гором. —

86 Врло згодно се овим падежем може ка- Време.
зати време.

Прим. Часом ведро а часом облачно. — Сарајево рано затворено, а у јутру зором отворено. — Недељом и свецем излазио би с њима у шетњу. — Ученици га узеше ноћу. —

87. У разном смислу долази шести падеж Додатак глаго-
лима и приде-
вима.
као додатак после многих глагола, као што су нарочито: клети се, заклети, молити, кумити, братити, а и после гдекојих придева као што су довољан, задовољан, плодан, родан, сиромашан, обичан итд.

Прим. Ја сам задовољан оним што има. — Мачва је обилна житом. — Старјешина није свагда годинама најстарији у кући. — Ја божијом довољан сам судбом. — Закле је небом и земљом. — Кунем ти се Богом. — Кумим те хлебом твојим. — Насијао сам њиву шеницом. — Кад кога нуде ручком. —

е. Седми падеж.

88. Седми падеж, који значи место или бављење сад се не употребљава без предлога као што се употребљавао у нас у старо време. Останци од тога сачували су се у речима лети, зими, ономадне, лане (лани) врху, меште, јави итд. које се речи сад сматрају као прилози и предлози, а не више као именице у седмом падежу. Како
данас
долази.

6. ПАДЕЖИ С ПРЕДЛОГОМ

Главно
значење
пред-
лога.

89. Предлози се с именима употребљавају да покажу одношај или положај онога што имена значе. Тај се одношај или положај може тицати стварног или мисленог значења. У стварном значењу може предлог показивати место или правац, о чему нас примери могу најбоље поучити.

Прим. Кућа у пољу. — Пут кроз поље. — Бој на Мишарском пољу. — Стаза преко поља. — Облак врх земље. — Блато под земљом. — Свештеник пред црквом. — Камен код моста. — Крчма за гором. — Иде кроз ливаду. — Попео се на планину. — Пузи по земљи. — Пошао дуж реке. — Поред стене поред жбуна на врлетни стиже крај. *)

Предло-
зи за
време.

90. У мисленом значењу предлози показују време у коме се, после кога се, пред којим се или око кога се што ради. Осим тога се у времену разликује почетак, правац, трајање, крај, које управо и означају предлози.

Прим. Преко године. — У години свакога месеца, у месецу сваке недељице. — До јутра. — По служби. — За јутра. — Од јуче. — Пред пролеће. — Под јесен. — Доћи ће на Ђурђев дан. — За годину. — Тако стаде за три годиннице. — Постарај се да дођеш пре зиме. — Кад се путник послаци

*) Нарочито се овде треба старати да деца анализом схвате значење које предлози имају.

дугог времена врати патраг. — Од тог доба почела је царовати међу њима тишина. —

91. Осим тога мисленим се значењем предлога може казати узрок, као што се види из примера.

Узрок.

Прим. Умрѐ од туге. — Учинио је од своје воље. — Ја сам с тебе допао тамнице. — Са тога се врло расрдно. — Пропао с нерада. — Знам да из незнања оно учинисте. — Да су га браћа из зависти оставила на оном чардаку. — Не могаху пута разазнати од мириса ситна босиока, од љепоте румене ружице. — Видиш да ћеш данас погинути а за правду Бога истинога. — Њему вјеру за невољу даје. — Пак се за то расрдно на ме. — За што се насмеја? — *)

92. Тако су од првих стварних значења постала мислена, те се говоре предлози који иначе значе место или правац поред именица мислених код којих не може бити говора о месту или правцу.

Мислена
значења.

Прим. У гњеву. — Сред сумње и страха. — Радио је мимо закон. — Учинио је то по заповести. — Замислимо се над несрећом народа свога. — Тежимо за славом и сјајношћу и будућности. — Лако је сваком код памети. — На наше се молбе смилуј. — Нада те се не нашло јунака. — Ал' га онај ни под који начин не дадне. — Тако му све иде у назадак.

*) Како предлози значе узрок, најбоље се може растумачити кад се узрок другом речју место предлогом каже.

Један
предлог
а разна
значења

93. По овоме што до сад видесмо о значењу и употребљавању предлога с падежима видимо да се један исти предлог може употребљавати за врло различна значења: за место, за време, за правац какве радње, за начин, за узрок, којим је што било, за материју од које је што начињено итд.

Прим. Отишао на град. — Дао сина на науке. — Осудили га на смрт. — Што на игри изгубите. — На сабљи су три балчака златна. — Сеја брату кроз плач одговара. — Пак потрча кроз Мироч планину. — Знадем узрок зарад кога сте дошли. — Пак погледа пут жаркога сунца. — Од дана на дан све горе. — Јеси л' иш'о покрај мора? — Изнад њега копље прелетело. — Примише нас због дажда који иђаше и због зиме. — За времена српскијех краљева и царева. — Чекавши до пред зору. — Па извади дивно одијело све од сребра и од чиста злата. — Само вода са жубором са камења што се слива. — *)

Слажање
предло-
га с па-
дежима.
Чега
ради?

94. Да би се могла исказати ова различита значења, предлози се слажу с разним падежима, т. ј. траже да именица која се после њих меће, дође у неки падеж. Има предлога који се слажу само с једним, а има их који се слажу само с два падежа. За разне одношаје највише се употребљава други падеж, и за то има највише предлога који се слажу с тим падежем.

*) У анализи примера ваља се старати да ученици нађу предлог и погоде му значење.

95. Овде ћемо најпре показати предлоге који се слажу с једним, па онда оне који се слажу са два падежа.

Предлози само с једним падежом

1. Само с другим падежом слажу се:

а. без, осим — и значе лишавање.

б. близу, до, код, крај, поред, од — и значе место.

в. више, ниже, врх — и значе место на висини или низини.

г. из, изван, између, испред, изнад, испод, место, око, сред, преко, — и значе место или средину од које полази или на којој се збива нека радња.

д. пре, после — и значе време.

ђ. од, због, ради, — и значе узрок.

То су главнији предлози који се слажу само с другим падежом.

2. Само с трећим падежом слаже се предлог њ.

3. Само с четвртим слажу се предлози уз, низ, кроз, мимо.

4. Само са седмим слаже се предлог при.

96. Сад ћемо изређати и предлоге који се слажу са два падежа.

Предлози с два падежа.

Тако се с другим и са шестим слаже с или са или су.

Кад се слаже с другим падежом реч у том падежу најчешће показује место неко које се оставља или узрок.

С 2. пад.

Прим. Сави се соко са града. — Скиде с главе самур и челенке. — Не идеш ли са поља Косова. — Са своје памети страда. —

С 6. пад.

Али кад се исти предлог са слаже са шестим падежем, онда значи друштво или заједницу.

Прим. Кад су се са мношвом враћали. — С ким си, онаки си. — Са Јанком су четири сердара. — С вама дошла свака срећа.

Против
с 2. и 3.
пад.

97. С другим и трећим падежем слажу се предлози: против, који се говори и проћу, и супрот. Реч с тим предлозима значи да је нешто спрам ње обрнуто или у непријатељском положају.

Прим. Отиде против непријатеља. — Проћу цркве о јели зеленој. — Да је то супрот војништву и јунаштву. — Погибе на боју противу Турака. — Ја усадих виту јелу, супроћ јеле жуту дуњу. — Кад се двојица против кога зају. —

С 4. и 6.
пад.

98. С четвртим и са шестим падежем слажу се предлози за, међу, над, под, пред. С четвртим се падежем слажу ови предлози кад с речју поред које стоје исказују место на ком се нека радња зауставља: са шестим се пак падежем слажу онда кад с речју поред које стоје показују место на ком се што бави или почива.

Прим. А. С четвртим и. Докле зађе за горицу сунце. — Мртав паде под коња до- рата. — Надне се пад извор. — Погледа преда се. — Дође међу браћу. —

Б. Са шестим и. За горицом студена во-
дица. — Под брегом град. — Над извором
стоји јела. — Пред тобом је срећа и не-
срећа. — Нека је доста љубави међу браћом.

99. *С четвртим и са седмим падежем* слажу се предлози на, о, по, у. Сви ти пред-
лози кад су с четвртим падежем, показују да
реч која стоји с њима у том падежу значи место
које се заузима каквим примицањем; а са седмим
да реч значи место, на ком што бива. Ти пред-
лози могу имати и пренесених или мислених
значења.

С 4. и 7.
пад.

Прим. А. С четвртим и. Спустише га на
земљицу црну. — Обесио хаљину о клин.
— Доћи ће враг по своје. — Идите у село
што је пред вама. — Зде су мисли ња њих
напале. — На кога је оставио царство. —
Није ми о главу. — Дао се у мисли.

Б. Са седм. и. Нек на кули не затвори
врата. — Бој на Лозници. — У суботу
осташе на миру. — Чисто држим да на
правди страда. — Виси као кацља о листу.
— О свом труду и муци живи. — Отиде
глас по свој земљи оној. — Разапеше по
пољу шаторе. — У свакој кући има дима.
— У јунаку срце препукнуло. — У његовој
вољи то не стоји. — Кад се човек у бризи
и у невољи шади. —

II. Глаголски облици.

100. Пре него што ћемо почети говор о гла-
голским облицима, да покажемо како се они по-

Деоба.

казују у реченицама. Поделићемо овај део на шест мањих одељака, и говорићемо редом:

- а. о разликама у значењу глаголском,
- б. о временима,
- в. о прилозима и придевима глаголским,
- г. о начинима,
- д. о стању радње глаголске,
- ђ. о одрицању.

а. О РАЗЛИКАМА У ЗНАЧЕЊУ ГЛАГОЛСКОМ.

Разлике
у зна-
чењу.

101. Разлике у значењу глаголском налазе се кад се глаголи размотре по прелажењу и по трајању радње њихове. По прелажењу су они подељени на прелазне, непрелазне и повратне (међу које последње иду и узајмични).

Прелазни глаголи показују праву радњу и значе, да се радњом коју они значе врши нешто на ствари некој изван лица које је подмет. Та ствар долази у четврти падеж и зове се предмет, као што смо видели код додатака. Особина је ових глагола што имају трпно стање, о коме ће се касније говорити.

Непрелазни глаголи највише показују стање у коме се подмет сам собом налази.

Повратни и узајмични глаголи показују радњу, коју лице што чини подмет реченице само на себи врши.

Прим. Невесело гледа, тужно проговара.
— Па погледа редом наоколо свуда. — Гро-

хотом се смију, гора се разлеже. — Памти заповести његове. — То изусти па душицу пусти. — Раде земљу и држе стоку. — Та дај ми, Боже, од срца порода, да би и љута змија била. — Предраг седи, пије рујно вино. — Расрди се млађани Ненаде. —

102. По трајању радње могу глаголи бити тренутни (свршени), трајни (несвршени) и учестани.

Трајање
радње.

Тренутни показују радњу која се свршава за тренутак.

Трајни која траје дуже време, а

Учестани која истина траје тренутак, али се често понавља.

Како пак једна радња може бити извршена на сва три она начина, за то можемо имати једне исте глаголе у три облика, према тренутној трајној и учестаној радњи глаголској, на прилику: умрети, мрети умирати; проклети, клети, проклињати; записати, писати, записивати; закопати, копати, закопавати, итд.

Из тих се примера у једно види како од једног истог корена добијамо ново значење што се тиче трајања радње или кад коренити глагол сложимо с предлозима, или кад му неке гласове у корену променимо и кад глагол пребацимо из једне промене у другу. На прилику глаголи с врсним наставком иу понајвише су тренутни, с врс-

ним наставком а и ова понајвише трајни или учестани. *)

Глаголи
без
подмета.

103. Који су глаголи безлични, у њих нема подмета; а као такви могу се за потребу употребити не мало сви глаголи кад им се дода заменица се, те добивају у неколико значење трпног стања.

Прим. Глагол *ићи* може имати правилно сва времена с подметима; а кад се употреби у реченици: Обично се иде к манастиру, онда је без подмета. Тако: об ноћ се спава, пева се, скаче се, ваља се итд. Да се Марку за гроб не разнаде. — Овако се обично почиње, кад се зове на крсно име.

6. О ВРЕМЕНИМА

Време.

104. Кад погледамо на време, у ком се каква радња збива, онда налазимо да то време може бити троструко, т. ј. оно што се казује у глаголу или бива онда кад се говори, или се свршило пре онога тренутка, или ће бити истом у напредак. Време дакле према томе свом троструком значају у главноме може се назвати: садашње, прошло и будуће.

Али од ова три времена у српском језику прошло се према трајању може казати на че-

*) Ученици се у овом вежбају још у првом разреду. Сад им треба задавати разне глаголе да их кажу у сва три начина и да на табли разложе који је глас промењен, кад се учинила толика разлика у смислу.

тири начина. Радња која се свршила, или се свршила за тренутак, или је трајала дуже време, или се казује у одређеном или у простом не-одређеном значењу.

Сад ћемо прегледати редом значење сваког времена.

105. Садашње време показује радњу која се збива онда кад се о њој говори, и понајвише је трајна.

Садаш-
ње.

Прим. Руке шире, те с' у лице љубе. — Те облачи дивно одијело. — Сваки води хиљаду сватова. — Ће се старији не чују, ту Бог не помаже. — Опет носи ведро чело као младић он високо. — Заман силно Туре гледи да досади каурину. —

106. Због тога што је радња садашњег времена увек трајна, тренутни глаголи по својој природи немају обичног садашњег времена него се говоре у ова два случаја.

Неки га
глаголи
имају.

а. Кад су употребљени у начину условном или погодбеном.

Прим. Да Бог у гријех не упише. — Да ако и мени кад сване. — Да змија окуси од мене, отровала би се. — Игла ако и кроз злато прође, гола изађе. — Кад усходиш, не ће се стезати кораци твоји; а ако потрчиш, не ћеш се спотакнути.

б. Кад се истина не каже прави условни начин, али се казује оно што увек или обично бива. И ту се дакле казује радња која се обично не збива у онај мах кад се о њој говори.

Прим. Огњени тресак најпре удари у врхове високих гора. — Ђе ко никне, ту се и обикне. — И гуска каткад на леду посрне. — Благо човеку који нађе мудрост и човеку који добије разум. — Та и оно ведро небо горе, и оно се за часак навуче, бура дуне, громови захуче.

Садашње историчко.

107. Садашње време употребљава се каткад место пређашњег тренутног (I пређашњег ¹⁾) а то бива кад се приповедање прошлих догађаја хоће живо да представи. Време садашње у оваком случају зове се садашње историчко.

Прим. Онда он пољуби мајку у руку, на усједне коња и отиде у свијет. — Цар узима златан пехар вина, па говори свој господи српској. — Кад једне ноћи, нестане свију чамаца, што су били с наше стране на Сави. — Предраг кочи на ноге лагане, пак узима луке и стријеле, пак излази на друм за бусију, пак заседа за једу зелену. — Био један довац па кад једном отиде у лов у планину, изиђе преда њ ован са златном вуном. —

Време прошло.

108. Напред смо казали да се време прошло може казати са четири облика. Та четири су облика: пређашње тренутно (I пређашње), пређашње трајно (II пређашње) ²⁾ прошло (прво сложено пређашње) и давнопрошло (друго сложено пређашње)

¹⁾ У старијим граматикама *скоропрошлог*.

²⁾ *колупрошло*

Она прва два облика постају наставцима, а ова друга два су сложена. Ми ћемо најпре гледати разлику међу пређашњим трајним и пређ. тренутним временом.

Кад се радња која се пређе свршила, свршила у један мах, онда се употребљава време пређашње тренутно.

Прим. Господ рече ученицима. — Кад се у несрећи својој поче колебати и сумњати. — Зачуше се гласови и муње засеваше. — Први уђе на врата рајска. — Окрену га низ поље зелено. — Дјеца ваша родише се тудјер, оци ваши родише се тудјер, и ви исти родисте се тудјер. — Како стиже, сунце грану. —

109. Кад ли се пређе свршена радња није свршила у један мах него је трајала дуже време, онда се употребљава време пређашње трајно. Тренутни глаголи по својој значењу овога времена имати не могу.

Време
пређаш-
ње
трајно.

Прим. Како се умножаваху непријатељи моји. — О томе никад не говорасмо. — Сестрица се брату кунујаше. — Вјетар ружу низ поље пошаше. — Кад се с Маром сватови враћаху, починуше под жутом неранцом. —

110. Време прошло (прво пређашње сложено) саставља се кад се спрежни придев онога глагола од којег то време хоћемо, састави са трајним садашњим временом глагола бити. Ако је ово време прошло од глагола тренутног, оно

Време
прошло.

је једнако са пређашњим тренутним; ако ли је од глагола трајног, онда је једнако с пређашњим трајним.

Прошло време тренутних глагола значи онако исто тренутну прошасту радњу као и пређашње тренутно; али докле пређашње тренутно казује ту радњу у неодређеном виду, просто с помишљу на онај мах кад се свршила, — време прошло казује је одређеније, показује: да је стање подмета коме се та радња приписује остало онако, све до времена у ком се о њему приповеда. Разлике се могу видети у примерима: Ја дођох, и: Ја сам дошао; Сунце зађе, и: Сунце је зашло; Бог створи свет, и: Бог је створио свет итд. У обичном говору или писању не пази се много на ову фину разлику.

Прим. Извила се златна жица врхом из мора, савила се првијенцу око појаса. — Бурна времена новије српске прошлости била су тесно скопчана са мојим животом. — Мала девојчица седела у башти. — То зачула мила стара мајка, па је њојзи врло жао било. — Уранила стара мајка светој цркви на јутрењу. — Чобанин се наслонио на гранчицу орахову. — Кад то чула блажена Марија, утр сузе од бијела лица. —

111. Давнопрошло време (друго пређашње сложено) постаје кад се спрежноме глаголском придеву од бити дода пређашње трајно бех или бејах, или прошло био сам. Значи радњу која је давно била.

Давно-
прошло
време.

Прим. Цар главом бејаше изашао и попео се на ону планину. — И тако начини сјенице сав збор што се бијаше вратио из роштва, и борављаху под сјеницама. — Земљу бијаху покрили дебели сметови снјега. — Јер нам је био са свим досадно. — Турци из Палежа и Уба побегли су били како смо страже почели чувати. — Остали сви бејаху помрли. —

112. Време будуће састављено је из времена садашњег глагола хтети и начина неодређеног онога глагола ђд којег нам оно треба. Осим његова обичног значења које је довољно познато, каткад се оно употребљава као садашње историчко за свршену радњу, еда би приповедање живље било.

Будуће
време

Прим. Отуда се поведе ријеч како многи свијет помрије у неколико дана, па ће рећи сестра мога пријатеља. — Онда ће Јанко повикати. —

В. О прилозима и придевима глаголским.

113. Глаголски прилози времена садашњег и прошлог употребљују се увек да ближе означе глаголску радњу, и увек се могу сматрати као скраћене додане реченице. По томе се они могу растворити у пуне реченице кад им се да њихов подмет (који се увек поред њих разуме или каже) и кад се ставе у време које треба. Како глаголски прилог времена садашњег

Глагол-
ски при-
лози кад
долазе.

означава радњу трајну, то га не могу имати тренутни глаголи.

Прим. Он удари другим путем, молећи се Богу да му да срећу. — Отиде, чудећи се у себи шта би. — Он се стресе видевши каква се несрећа догодила. — Пак окупив храбре витезове на студен је камен покрочно. — Слуга видећи све ово обрадује се врло. — Аврам погледавши, опази три човека, и потрчи им на сусрет, и поклонивши им се до земље рече. — И не имајући никаква посла дању смо највише спавали. — Све ово обишавши и виђевши врати се натраг у ону собу. — Па отиде натраг кукајући. — Седећи ја беспослен недељу дана мислио сам да ми више ништа не треба учити. *)

Спрежни
придев.

114. Спрежни придев, за који смо већ видели да се употребљује за склапање прошлога и давнопрошлог времена, употребљује се још на два начина:

а. Као обичан придев, и тада се склања онако као и остали придеви у сва три рода. **)

Прим. Остарела мајка. — Огрејало сунце. — Оружје све прашно и забрђало. — Агара метне својега сина од жеђе изнемоглога под једно дрво. — А човјек умире изнемогао. —

*) Може се задавати ученицима да ове скраћене реченице растварају у пуне, свезом кад или и.

**) Неки сад обични придеви који се могу и поредити, постали су управо од оваквих глаголских придева. Таки су: зрео, врео, кисео, труо, смео итд.

6. Спрежним се придевом исказује жељење, благосиљање или проклињање.

Прим. Душмани ти под ногама били! — Жив ти био и ко те родио! — Од руке му ништа не родило! — Рђом кап'о док му је колена! — Који вели да сам од зла рода не имао од срца порода! — Гује му се око срца виле! — Макар биди ваши дани заборавом претрпани! — Живо руке, не су-стале!

115. Трпни придев употребљава се поглавито за састављање трпног стања прелазних глагола, али осим тога он се употребљава као обичан придев још чешће него спрежни. Каткад је скраћена реченица, а имају га само прелазни глаголи. —

Трпни
придев.

Прим. Зидана кућа. — Саплетена деса. — Извезена хаљина. — Моји рани виногради, ни рађени ни грађени, босноком посађени, а ружицом заграђени. — Злаћене гране, бисерно лишће. — Орао устрељен. — Докле Мојсије могаше држати подигнуте руке, дотле надбијаху Израиљци. — Да им Турци покор плате Ђуприлићем учињени. — Имао сам лепе куће, и гледао их из шуме спаљене и срушене. — Обојица дивно помирени, латисмо се горе и зелени. — Живот се човеков не цени по великом броју година, већ по количини добра учињеног отаџбини и човечанству. —

Г. О начинима.

116. Начини су: одређени, неодређени,

Начин.

заповедни и погодбени. Тим ћемо их редом и ми овде разгледати.

Тако начин одређени казује оно што јесте, и у њ се узимљу сва времена глаголска.

Прим. И диже се браца да потражи. — То изустн, па душицу пусти. — Пошто су се напојили вина. — Ја ћу теби извадит' јабуку. — Па је пред њим ријеч говорио. — Мало по мало прочује се то до цара. — И приповеди јој све шта га је снашло.

Начин
неодре-
ђени.

117. Начин неодређени у ком се глаголској радњи не зна лице, број и време, долази у реченицама двојако: као скраћена додана реченица и као подмет.

Кад је начин неодређени скраћена додана реченица, он се може растворити у реченицу у којој ће се знати време и лице.

Прим. Идем, царе у Косово равно за крст часни крвцу прољевати. — Знадијаху злато растопити, и са њиме ситне књиге писат', око себе рају свјетовати. — Јер га страх бејаше у Бога гледати. — Срамота је такоме јунаку купит' харач, не скупит' харача, цилитнут' се, не погодит' циља. — Храбра чета дан дановат' на Морачи хладној сјела. *)

Начин
неодређ.
подмет.

118. Кад је начин неодређени подмет, онда стоји врло често место глаголске именице, као што он по свом правом значењу и није ништа друго него име глаголске радње. *)

*) Може се задавати ученицима да растварају ове скраћене реченице у пуне.

*) При овом чланку може се огледати да се место начина неодређеног ставе праве глаголске именице.

Прим. То се не зове радити. — Мука је погодити, лако је рећи. — Лакше је стећи него сачувати. — Ласно је заповедати, ал' је мучно извршивати. — Зло је говорит', а горе мучат'. — Ал' мријети за Христову вјеру свету тешко није, ко се за њу бије. —

119. При начину заповедном осим обична значења његова за заповедање, мољење, опомињање, световање, жељење итд. ваља запамтити најпре ту особину, да му се може каткад употребити друго лице место трећег.

Начин
заповед.

Прим. Буди воља твоја! — Помози Бог! — А сваке реци и помисли да ј' у добар час. — Част да ти је! — Посади се, домаћине, нека ти је част. — Мучи, момче, тако т' Бога, окани се туге! — Куд год ходиш, нека јадикујеш! — О мани се туђа света, ман' се зноја и певолје! —

120. Друга је особина начина заповедног, што се он употребљује као и садашње историчко и будуће историчко у приповедању место пређашњег тренутног (I. пређ.)

Начин
заповед.
за при-
чање.

Прим. Онда сједне на коња, па тјерај за њима. — Пограбисмо пушке те о рамо; па се вери и тамо и амо! — Кад се шћаше ођест' куд да иде, па обуци оне пусте токе, шал црвени свежи око главе, а пани му перчви на рамена, двије пушке метни за појасом, и припаши маче о појасу, а у руку узми ђефердара! — Дијете спопадне, па повуци тамо, повуци амо, али не може да је (букву) ишчупа. — Брже боље спреме се на пут, сезну на боје, па брже!

Кад до-
лази и
како је
састав-
љен на-
чин по-
годбени.

121. Начин погодбени (условни) казује да нешто може бити, али само тако ако би се најпре навршило нешто као погодба, казује дакле, да нешто може бити под извесном погодбом (условом). Ова погодба понајчешће није казана, на прилику: Ја бих му понео дивне даре (разуме се као погодба: да имам, или да их могу набавити); Ја бих ти радо дао ову књигу (разуме се као погодба: да мени не треба, или: да је моја).

За овај начин у нашем језику нема особита облика, него се казује реченицама од бих, би, би итд. и глаголског или којега другог придева.

Погодба је често у питању или се одриче.

Прим. Шта би дрво да не има лишћа?
— Шта би тице да им песме нема? —
Шта би рад? — Би ли каквих понуда? —
И ја бих могао свршити на том приповијетку да ми није само још једног догађаја. — Ако ли би ко имао да се жали на какву неправду у селу, он би долазио међу људе на скуп. — Ако мислиш божиј бити, чини добро за живота. — Ако сам заслужио овај новчић, нека плива по врх воде; ако ли нисам, нека потоне на дно. — Онде заноћи у једнога пустињика, па га запита, не би ли му знао казати што за девет златних пауница. — Ноћ је црна, ради би ноћишту. —

Начин по-
год-
бени у

122. Начин погодбени може још да се

дредено. *Овај начин погодбени*

каже и упитном реченицом, може такође да се употреби као садашње историчко.

Прим. Раде је већ био потерао пету годину. — Он би често приседао уза своју мајку, па би јој говорио. — Ил' спотакне л' десница се витка, по тиједу црно модрих слике змија грозан (бич) пише. — И свако јутро отпевао би по једну песму, па би одлетео, а у вече би се опет враћао (славују). —

Д. О СТАЊУ РАДЊЕ ГЛАГОДСКЕ.

123. Прелазни глаголи се разликују од осталих глагола још и тим што могу имати радно или трпно стање, по томе, што се за подмет реченице може узети и подмет и предмет.

Радно и
трпно
стање.

Радно стање зове се онда, кад радња казана у прироку излази од самога подмета, т. ј. кад подмет ради, и кад се радња његова врши на предмету. На прилику: Мене је мој пријатељ позвао; Он је поставио темељ овој установи. У оба ова примера радња излази од подмета. *)

Трпно стање зове се онда, кад радња што се казује прироком не излази од подмета, него кад је за подмет узет предмет. За то што изгледа да подмет трпи, што он није извор радње прирокове, него се она на њему навршује, и зове се тако стање трпно. На прилику: Ја сам

*) У старим граматикама нашим зове се радно стање *дјејствителни вид*.

позван од мога пријатеља. Темељ је овој установи од њега постављен. У оба примера радња се навршује на подмету. *)

Како је
састав-
љено
трпно
стање.

124. Трпно стање се у српском језику казује поглавито обликом трпног придева који се саставља с глаголом бити у свима временима. Времена трпнога стања образују се дакле од времена глагола бити, кад им се дода трпни придев. Да узмемо примера ради глагол хвалити.

Нач. неодр.: бити хваљен,

Време сад. често у значењу једнако с прошлим: 1-во л. ја сам хваљен; 2-го л. ти си хваљен итд., или: будем хваљен, бива хваљен итд.

Време пређ. тренутно (I пређ.). Ја бих хваљен, ти би хваљен, итд.

Време пређ. трајно (II пређ.) Бејаш хваљен, бејаше хваљен итд.

Време прошло (I. слож. пређ.) Ја сам био хваљен, ти си био хваљен, или: био сам хваљен, био си хваљен итд. **)

Време будуће Бићу хваљен, бићеш хваљен итд.

Начин заповедни Буди хваљен! Нека је хваљен итд.

Трпно
стање
замени-
цом се.

Начин погодбени. Био бих хваљен, био би хваљен итд.

125. Осим овога начина за исказивање трпнога стања у српском језику, има још један. Често се глаголу додаје повратна заменица се, да би му се дало значење трпног стања. На при-

*) У старим граматикама трпно стање зове се *страдателни вид*.

**) Давнопрошлог (II слож. пређ.) не може бити, јер га ни глагол бити нема.

лику: И веселише се веома кад разумјеше ријечи које им се казаше (иначе: које им бише казане). Од њих ће се још и други кварити (иначе: Још и други ће бити кварени од њих). Тако особито у начину неодређеном каже се: рањити се место: бити рањен.

Прим. Онде се племена и породице уредише, народ преброји и старешине њ судије и главари поставише. — И за службу божију начини се богат чадор са два прегратка. — А од кола које игра пред кућом, зацјева се: првијенче господине! — Осим тога плаћало се везиру по сто гроша. — Обарају се безбожници да их нема, а дом праведнијех остаје. — Тијем ће се отац мој прославити. — Тако исто и краве, овце, свиње, гуске пренесоше се однекле амо у наше крајеве. — Мени најмањему од свију светијех даде се ова благодат да објавим међу незнабошцима неисказано богатство Христово. —

126. Ипак ваља запамтити, да се трпно стање нерадо употребљава у српском језику, и управо је ретко. Срби воле свагда приписивати подмету радњу него трпљење. Срби воле казати: Мене су други хвалили, него: Ја сам био хваљен од других. Добро је знати о њему, поглавито да бисмо се чували да свој језик не кваримо особинама туђих језика, јер је у многих врло у обичају ово трпно стање.

Да ли је
у нас
често
трпно
стање?

Како се
радно
стање
преводи
у трпно.

127. Кад се хоће радно стање прелазнога глагола да преведе у трпно, онда се предмет меће у први падеж као подмет, а у прирока се оно исто време које јест, преводи у трпно стање. Радни пак подмет меће се у други падеж с предлогом од као додатак. На прилику: радно стање: Бог ће их све научити, обрнуто у трпно гласиће: Биће сви научени од Бога.

*Прим. *)* Послан од старога владике црногорскога Петра. — Што је теби од Бога заповеђено. — Не буди од мене речено. — Поштован од свега народа. — Курјак сав издрпат од паса. — Човек није као курјак за самоћу од Бога створен. — Народ опкољен од његових војника. — Биће покорен од свију и суђен од свију. —

Други
начин.

128. Место у други падеж с предлогом од може се радни подмет ставити као додатак и у шести падеж без предлога. На прилику пример раднога стања: Српско брзо пуцање принудило их је да одступе, може се превести у трпно стање овако: Српским брзим пуцањем принуђени су били да одступе.

Прим. Ливаде су урешене б'јелим цв'јетом и црвеним. — Да им Турци покор плате Ђуприлићем учињени. — Који су освећени Богом оцем и одржани Исусом Христом. — Јер једноме се даје Духом

*) Кад се примери обрну у радно стање, онда се може разгледати како би изгледало обртање раднога стања у трпно. То се може препоручити и за ове чланке напред.

ријеч премудрости. — Јер ће се многу умножити дани твоји, и додаће ти се године животу. — Стијешњени врагом и ђаволом. — Благословима праведнијех људи подиже се град, а с уста безбожничких раскопава се. —

129. А кад се хоће трпно стање да преведе у радно, онда се обратно подмет трпнога стања стави у 4-ти падеж као додатак прироку, а додатак прироков трпне реченице ставља се у 1-ви пад. као подмет, на прилику: кућа је сазидана од мајстора — кућу су сазидали мајстори.

Како се
трпно
стање
преводи
у радно.

Прим. Није тама од Бога послана. — Који смо синоћ од нашега брата домаћина били именовати. — Онда су људи већ били подељени на многе народе. — За што још и ја као грешник да будем осуђен. — Из утробе у гроб био бих однесен. —

130. Кад прелазни глаголи стоје у реченици без подмета (или кад је подмет неименован), онда се у Срба радо употребљују у трпном стању. На прилику место што би се у радном стању казало: Кућу су градили; Села су нам у пепео преобратили; Град су освојили — каже се лепше трпним стањем: Кућа је грађена; Села су нам у пепео преобраћена; Град је освојен.

Трпно
стање
кад је
најчешће.

Прим. Да разгледамо што је до сад рађено на том пољу. — Тако је писано. — Суђено је. — Сви су му путеви отворени. — Откривен је пакао пред њим. — Али још није казано што је најлепше. — И ти ћеш бити благословен. — По чадору окол'

у около разастрти лепи сази. — По теби
ће бити благословена сва племена на земљи.
— Ако будем добру рабру дата. — Иза
гдекоје кривице биле су одређене жртве. —

ђ. О одрицању.

Како се
рече-
нице.
одричу.

131. Кад се глаголом који је у прироку хоће да одрече подмету оно што се о њему говори, ставља се пред глагол прилог не који се пише увек одвојено од глагола, али мора стајати увек пред њим. Ако је време сложено, онда се тај прилог ставља пред помоћни глагол, на прилику: не чиним, не чињах, несам чинио *) не ћу чинити, не бих чинио итд.

Прим. Међедовић се поплаши да га не прогута. — Да ми како с права пута душа млада не залута. — Не помаже неправедно благо. — Јер не познају онога који ме посла. — С почетка нијесам на то ни мотрио — Не бој се, мој синко, ја нијесам за друго дошла, него да те дарујем. — Око моје не ће више видјети добра. — Шта ти знаш, што ми не бисмо знали. — Шта разумијеш, што не би било у нас? —

Одрица-
ње у на-
чину за-
поведном

132. У начину заповедном или се може по-
ступати по овом правилу, на прилику: не чини,

*) Овде се за то не одваја што је несам постало од не јесам сливањем гласова еје у старинско ђ још у старо време нашега језика — због чега се у нас каже: несам, нисам и нијесам. Имало би пак места одвајати не да тога сливања није било.

нек не чини итд. или се могу за одрицање ставити нека лица тога начина из глагола немој, немојмо, немојте и начина неодређеног.

Прим. Немој певати. — Немојте плакати, — Немој се љутити детета и слушкиње ради. — Немој завидјети насилнику. — Пустите ме да идем господару својему, немојте ме заустављати. — Рећи ћу Богу: немој ме осудити. — Играј, Србе, ал' с' не играј са срећом свог рода. — Не бој се, мој синко! — Не стани сироти на скут, не ћеш себи на срећу.

133. Ако је одрицање у две реченице или у два додатка, онда се те две реченице и два додатка везују један за други свезама ни — ни (нити — нити).

Одрицање у две реченице

Примери. Више се нису играли, нити су марили једно за друго. — Не звекеће гвожђе светло, нити грме смртне цеви, ни на лаган ступај ногу озивљу се сјајне токе. — А сад од вука ниђе ни трага ни гласа. — Ни си гладног нахранила, ни жеднога напојила, нит' си гола преодела, нити боса преобула. — Слепа чеда не имала ни у дому ни у роду. — Разуман човјек нити је страшљив нити пак преко мјере слободан. — Ни тко шапће, ни тко збори, ни тко цјева нит' се смије. — Ленштина и дембел нити је међу људе нити међу паћеве приспео. —

Неодређене заменице у одреченој реченици.

134. Ако у реченици с одреченим глаголом дођу какве неодређене заменице и прилози, и

оне морају поред одреченог глагола узети одречни облик.

Прим. Други нико није знао ништа. — Нико није дошао. — Ником није лакше помоћи него вама. — Да се никада није нико могао досјетити. — Па све троје узме кривимице, и не казујући никоме. — Некакав момак, врло лењив, који никаквог заната није имао. — А син му не хће никоме ништа дати.

ДРУГИ ДЕО.

Синтакса сложених реченица.

Какве могу бити сложене реченице.

Деоба
на не-
зависне
и за-
висне.

135. Реченице из којих се саставља сложена реченица могу се међу собом склапати и састављати на разне начине. У главном по начину састављања оне могу бити независне или зависне.

Независне су реченице онда, кад су просто по обичној свези мисли састављене једна с другом свезама, а у свакој је исказана особита мисао која не зависи од осталих, нити им је додатак или допуна.

Прим. Страшно рече запад ветар, тресав млати бор и раст. — И народи подигоше с', бише крешки, бише славни. — Обазре се и погледа на ме, с' себе скиде коласту

аздију, с' себе скиде па је мени даде. — Измиче га из те многе крвце, умива га хлађаном водицом. — Мајка преде танку жицу, а синчић пред њоме, седи мали, држи тицу, па се игра њоме. —

136 Зависне су реченице у сложеној реченици онда кад је мисао, казана у једној, допуна, доказ, објашњење, поређење мисли казаној у другој реченици. Зависнима се дакле зову оне реченице које се додају као додатак једноме делу главне реченице и које по томе не чине саме особиту мисао, него само у главној мисли нешто допуњују и објашњавају.

Које су
зависне.

Прим. За шт' ми сузе потоком низ образе теку, кад се мисли враћају к прошастоме веку? — Овде можемо очевидно познати, како се и ми људи често и љуто варамо. — Тада ће се куповати њиве у овој земљи за коју ви кажете да је пуста. — Ја љубим оне који мене љубе, и који ме добро траже, налазе ме. — Виче на уласку у град, гдје се отварају врата. — Не опадај слуге господару његову да те не би клео, и ти био крив. — Немој ме се оглушити, док сам жив. *) —

а. НЕЗАВИСНЕ СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ.

137. Што се тиче распознавања које су реченице независне, које ли независне, ту највише

Које су
независне.

*) Може се задавати ученицима да нађу које је зависна реченица и да погоде шта се у њој казује у допуни главној.

треба гледати на смисао; али могу неколико помоћи и спољни знаци. Тако:

Независно
једнаке.

а. Независне су оне сложене реченице у којима су поједине мисли једнаке међу собом, па се састављају свезама или — или, и, а, те па, ни, (нити — нити). Има их које стоје и без икаквих свеза.

Прим. Или дури халат, ил' остави занат. — Младан узео крила и окриље, јакну ждрала, оде низ планину. — Здрав да си ми, војвода Милошу, па ми и ти штогод проговори! — Пева путник, па силази кроз камење низ планину. — Из камена вода вири, хладна вода крепи тело. — Био један човјек, па имао јединца сина. — Дете једва дочека, и пође с њим. — Нити грми, нит' се земља тресе, нит' удара море у брегове. — Хитре слуге послушаше, изведоше тамничаре! — Надањем се веселите, у невољи трпите, у молитви будите једнако.

Независне
супротне.

б. Независне су, даље, оне сложене реченице које су састављене из реченица супротних. Таке се супротне реченице обично везују свезама али, а (ну), него (но), већ, опет (ипак), или се остављају без свеза.

Прим. Сан је лажа, а Бог је истина. — Живот се човеков не цени по великом броју година, већ по количини добра учињеног отаџбини и човечанству. — Не реси га ни сребро ни злато, него крепост и мантија црна. — Сакуп овај на зло не приличи но на радост и на вјечну дилу цијелога рода

хришћанскога. — Опет гоне данци дане, и године годиннице, бѣлѣ њему косе вране, брѣздѣ њему глатко лице; ал' опет је превесело вавек њему чарно око, опет носи ведро чело као јунак он високо. — Ако је колико ко у злу отврднуо и окорео, опет га зло мучи и растрза. — Об ноћ греде, а об дан почива; јунак негда, сад не јунак више. — Ја нерадо о смрти говорим, али без икаквог страха очекујем последње вече свог живота. — Неслога хришћанска подигла је Турчина: њихова слога понизиће га. — Он не иде у бијелу цркву, већ он иде у то поље равно. —

в. Независне су сложене реченице и онда кад се у једној од њих казује узрок онога, што ће се у другој казати као последица. Састављене су једна за другу свезама: јер, с тога, за то, итд.

Независне
узрочне.

Прим. Не мишљасмо о томе никога питати, јер смо и сами довољно знали. — Ако проси за своју кућу, не проси ли за се? — Али је у тебе праштање, да би те се бојали. — Само с' онде малко светли, јер се данак приближује. — И по семену твому биће благословени сви народи на земљи, за то што си послушао глас мој. — Жбао му је што ће дати благо, са тога се врло расрдио. —

б. Зависне сложене реченице.

138. У зависним реченицама ваља разликовати прво и прво главну од споредне. Главна

Главна
и споредна
реченица.

је она, којој је споредна као допуна, објашњење, итд. Врло често стоји главна на другом, а споредна на првом месту; с тога ваља увек пазити на смисао. На прилику у реченици: Што цар рече, препорећи не ће — главна је друга а споредна прва. Тако и у примеру: Кад он то чу, постаде жалостан.

Разлика
според-
них ре-
ченица.

139. Зависне сложене реченице разликују се по оној свези коју има споредна са главном реченицом. Споредна пак реченица није ништа друго него обичан додатак једнога дела (подмета, прирока, предмета или додатака) главне реченице, раширен од просте речи у читаву реченицу. Према томе оне се готово могу разредити онако како су разређени обични додаци. Разгледајући дакле зависне реченице ми ћемо их поделити по природи њихових споредних реченица; споредне пак реченице зависних сложених реченица могу исказивати:

- а.Dodatak подмету;
- б. Предмет или додатак прироку;
- в. Циљ или намеру;
- г. Погодбу (услов);
- д. Поређење;
- ђ. Време или место.
- е. Dodatak додатку.

аа. Споредна реченица додатак подмету.

Додатак
подмету.

140. Реченице којима се хоће да објасни

подмет, састављене су с њиме понајвише односним заменицама који, ко, шта.

Прим. Ишао је на бој из сваке куће, ко је год био за оружје. — Где му је оружје што га је пасао, где ли му је коњ, што га је јахао? — Ој сунашце што разгониш пусте ноћи силне таме! — Све што има у овој књизи, или је разматрање, или размишљање или осећање.

бб. Споредна реченица предмет или додатак прироку.

Предмет

141. Место предмета од једне или више речи може се такође ставити читава реченица, а тако исто и место осталих падежних додатака који се прироку глаголу додају. Оваке споредне реченице састављене су са својом главном свезама да, где, не, како, е, итд.

Прим. Израњцима се заповеди да се са свим приправе на пут. — Бог зна јесам ли и толико заслужио. — Него послушај ме што ћу ти казати. — Видим како је данас. — Кад дођемо у двор к моме оцу, он ће теби давати шта год заиштеш. — Чује у шуми неку писку, а не знадијаше шта је. — На тај глас отиде он у шуму да види шта је. — Па ми реци говорим ли право. — Играчи би се одмах сјетили шта је и како је. — Јер те чух где идеш, па се поплаших. — Љутит ага мрко гледа гдје се силом дивит' мора силан арслан горском мишу. — Те се боји гдје ће погинути. — Молићемо Бога истинога не, нам даде кључе од небеса. — Чинило се, е ће из облака

гром ударити. — Ноје је био последњи који је толико живео. — За то сад погледајте ме, и видите лажем ли пред вама. — Ти знаш да нијесам крив. —

ев. Споредна реченица за циљ или намеру.

Циљ или
намера.

142. Кад се у споредној реченици казује циљ или намера радње која је казана у главној, онда се споредна реченица везује за своју главну реченицу свезама да, еда (једа), нека, или се реченици да упитни облик и погодбени начин.

Прим. Иде брату у другу одају, да он буди брата Драгутина. — Он продаје девет винограда, не би ли се одужио дуга. — Једва смо се овамо савили, еда како ви то претечете. — Пошљите му лист књиге бијеле, нека дође граду Вучитрну. — Спреми вина и ракије и свега што треба, па ћемо сутра ићи на салаш да носимо пастирима, нека се и они провеселе. — Пустите мене твоме господару, не би ли ми излечио јаде. — Ал' тек што ти нога крочи да униђе у цећину. — Јаков остане пастир да живи како су му и стари живели.

Примедба. Будући да је начин неодређени често као скраћена овака реченица, то се у песмама и њиме може исказати намера, на прилику: Тко се снизи к роснојрави, санком кријепит' снагу т'јела.

гг. Споредна реченица погодбе (услова).

Погодба

143. Често се у споредној реченици казује погодба од које зависи извршење мисли

казане у главној реченици. Погодба се та може казати и питањем, или се може наговестити одрицањем, тако да је често у ствари нема, него је само привидна.

Прим. Ако је дуг, одужио сам; ако је ред, одредио сам. — А љубимо ли науку и позив који смо изабрали, онда смо од тога осигурани. — Ако зима устима не уједе, она репом ошине. — Ако је кратак дан, дуга је година. — Ако је црн, није ђаво. — Јер ако и седам пута падне праведник, опет устане; а безбожници пропадају у злу. — Заман ће ти бити, ако га ма о чему другом питао будеш. — Ако је и рђаво време, путници путују. — Добар јунак, да је човјек таки! — Ал' да вјетру дадеш плећи, тер да гледнеш низ вјетар равнином, видио би гдје скуп људи ступа. — Ветре, вичем, јаче дубај, ма брод разнесао; вале, море, јаче грувај, ма ме закопао! —

ад. Споредна реченица поређења.

144. Кашто се пореде међу собом мисли казане у главној и споредној реченици. Таке се реченице састављају свезама како, тако, као што, како да, него (некмоли), камоли итд. Поређење бива, или да се покаже већа сила или јачина једне мисли наспрам друге, или просто да се мисао боље објасни.

Поређење.

Прим. Водим скочит' у воду Мораву, него љубит' на срамоту Турке. — Наши су дани онолики, колики беху Лазареви, Обилићеви,

и Милошеви. — Гроб и пропаст нигда се не могу сложити; тако очи човјечије нигда нијесу сите. — Боље је јело од зеља гдје је љубав, него од вола угојена гдје је мржња. — Па како се год ми сада бринемо о њима, тако ће се они после бринути о нама. — И не би га понијеле виле, а камо ли поге на јунаку, Црном Гором на бијелу дану. — Срам је мене у очи гледати, а камо ли с тобом бесједити. — Као што се цјесме по народу различито цјевају, тако се и приповијетке различито приповиједају. — Али је овде наштампана снако као што сам је ја у дјетињству слушао. — Колико се овај посао чини ласан, толико је још више широк и дугачак. — Агин чадор ине надкрило ка'но лабуд птица бела беле птице голубове. — Ал' ми ћемо као што смо били, један другом свагда бити мили. — Више ваља мудра глава и твој поштен глас, нег' на тебе златна пуца и свилени пас. — Небо је црвено, као да је крвљу обливано. — И к'о оно вихар када завихори, е тако се вас дан витлају по гори. —

§§. Споредна реченица за време и место.

Време
или
место.

145. У споредној се реченици казује неки пут време или место, кад се или где се извршује мисао казана у главној реченици. Таке се споредне реченице везују за главну реченицу прилозима времена и места.

Прим. Докле Турци све њих савладају, многе ће се буде опрнити. — После тога

успуза се до једног места, где је камењак био издубљен. — Хајдуке опколе онде на вису, где се они бише од јутра до мрака. — Ал' тек што се ухвате у коло, дуне некакав вихар. — Па га човек запита куда иде. — Покајте се док имаде дана, док је доба, децо, покајте се! — И опета нигде кута гдено млађан да се станим. — Гацео поље, лепо ти си, кад у теби глади нема! — Пошто се он врати и баба остане сама с дететом, онда му стане говорити. — Како га баци у воду, а новчић одмах падне на дно. — Јер се управо још не зна докле Срба има у Арнаутској и Маћедонији. — Ова његова самостална снага малаксава, чим почнемо застајкивати. —

е. Споредне реченице додатак додатку.

146. Још смо напред (упор. чл. 15.) видели, како додаци главних делова реченичних могу имати опет своје додатке. Што год вреди за додатке од обичних речи, оно вреди и за додатке од реченица. Оне се могу додати именичном или придевском додатку подметову, предмету, и осталим надежним додацима природним; а тако исто и једна другој, како кад по смислу треба. Ово гранање шири се каткад врло далеко, према потреби мисли. При том треба имати на уму, да је доданој реченици увек главна реченица или реч она којој се додаје, макар та сама реч или реченица иначе и не била главно у целој реченици.

Додатак
додатку.

Прим. Кога зове уз оне главице свако јутро како зора сине? — Дух је човечији изнашао справу, којом најудањеније предмете који нам се као тачкице чине, лепо и јасно видимо. — Али ми ћемо да се задовољимо природом што је близу нас, на нашим селима, где је понешто рука човечија градила. — Скупили сте се да научите оно што не знате. — Су чим ћете изаћ' пред Милоша и пред друге српске витезове који живе докле сунце грије? — Час проклињем лањски по сто пута, у који ме Турци не смакоше. — Сто пута сам гледао облаке, ће из мора доћу на гомиле. — Угледа у чести овна, где се заплео роговима. — На ономе месту где је онда била лепа долина, сада је мртво море. — Каже му да огледа, може ли сад ишчупати букву из земље. *)

2. Скраћивање реченица.

147. Скраћивање реченица може бити на два начина, појединим облицима или изостављањем једнаких делова. О првome смо начину говорили већ код прилога времена садашњег и прошлог (чл. 113), код трпног придева (чл. 115) и начина неодређеног (чл. 117), а овде ћемо само још неколике примере навести.

Начини
скраћивања
реченица.

*) На примерима нека ученици траже како су главне речи и додаци једно за друго повезани. Тако могу видети, како једној речи могу бити додане две или три реченице, или како је од додане четири реченице само прва додата главној реченици а оне остале све једна другој.

Прим. Путујући тако удари на једну воду, и идући покрај те воде срете се с једним човеком у зеленим хаљинама. — У нас је мома још непрошена. — Дивно чудо, досле невиђено. — Чујући Стојша из двора овај разговор, изађе и он пред змаја. — Иза тога царев син опет путујући срете једнога човека, па га запита. — Испуњена је жеља сласт души. — Човјек рођен од жене кратка је вијека и пун немира. — А кад га разапеше, раздијелише хаљине његове бацивши коцке. — Јер за тијем уздишемо, желећи обући се у свој небесни стан. — Или имаш што сакривено у себи? — А човјек умире изнемогао. — Није нам суђено живјети заједно. —

148. Осим тога се реченице скраћују кад су у двема по два једна иста члана реченице са свим једнака. У том случају се та два једнака члана не казују два пут по један пут. На прилику место да се каже: Докле небо стоји и докле земља стоји, каже се краће: Докле небо и земља стоји. — Види се дакле, како се таким начином често гради од сложене проста реченица са више подмета и прирока, и како се свака проста реченица са више подмета и прирока може растворити у сложену реченицу.

Скраћивање над су два члана једнака.

Прим. Наша земља све се више развијала, а тако исто и живот у њој. — Долажаху врачари и врачаре и даваху свакојаке лијекове. — Ка' да Душан велики устаде, ка' да Србе позва на освету. —

Све ми мило ноћца распашила, што не могла, у таму завила. — Ко винце пије у славу божју, слава му божја вазда помогла, слава и сила Бога господа. — На један пут мајстор скочи у воду, и почне пливати. — Једно беше дрво од живота, а друго од познања добра и зла. — А сад чујеш лелек мученика, јаук, писку, тешке уздисаје. — Али се заваде Аврамови пастири с Лотовима око наше. — Пламти небо као живи пламен. — Кад из неба киша груне, врело надме, мост поломи. — Ми идемо преко седа, а облаци преко неба. *) —

Изо-
став-
љање
онога
што је
добро
познато.

149. Најпосле скраћују се реченице и кад се у њима не каже оно што је добро познато (чл. 9 и 10) што смо још напред видели. Тако се осим подмета и прироба често изостављају из додатака показне заменице.

*Прим. *)* Ал' не стиже (оно) што му срце мути. — Ко себе много хвали, (онај) није нам ни мало угодан. — Ко ми год ласка више него обично, (онај) или ме је преварио, или ме преварити хоће. —

3. Намештање или ред речи.

Обичан
ред
речи.

150. Ред речи у реченицама може бити обичан и обрнут.

У обичном реду међу се речи онако како по граматички једна за другом треба да дођу. Тако на прилику по обичном реду на прво место долази

*) При сваком примеру треба с ученицима попуњати скраћења и празнине.

*) Ми ћемо испунити скраћења у загради.

подмет, пред њим додатак од придева или именице, а за њим додатак од реченице. После подмета и додатака његових иде саставак ако је потребан, за њим прирок и његови додаци.

Али у говору и у писању често затреба, да се речи ређају једна за другом по сили мисли која се у њима исказује. Тако често изађе ред речи са свим обрнут према обичноме, јер сила мисли деси се баш на оној речи којој би по обичном реду било место на послетку, и у таком се случају та реч меће напред.

Обрнут
ред
речи.

Прим. Из земље излази хлеб. — Леп је зоре осмејак, леп је дана огрејак. — Ту не јекну јека кршна. — Главу носи од сад ниско рањен отац предубоко. — Усред поља мирна, пуста, стародавна расте липа. — Гвожђа, отров, коноп, ноже, палу, огањ колац грозни, уље врело, и сто мука у час један јунак смишља. — Љут јатаган о појасу режи. — Дела ваша сунцу равна не ће скрити ноћца тавна. — Тад пролети сред народа млади Бочарис. — *)

151. Из горе поменутог узрока, мења се ред речи и у упитним реченицама, јер се у тој прилици већа сила мисли меће на прирок. Да је у реченици питање, види се неки пут по заменицама и прилозима упитним. На прилику: Што

Ред речи
у упит-
ним ре-
чени-
цама.

*) Најбоље ће се ово правило свићи, ако се ученицима увек задаје да реченицу из обрнутога реда речи преведу у обични ред, па да после разлику размотре.

ћеш? Где си? Ко си? Куда ћеш? . . . Али кад се пита хоће ли или не ће бити оно што се каже у прироку, онда се реченица почиње прироком, и ако је време сложено, тада долази помоћни глагол напред.

Прим. Идете ли сви заједно? — Јесте ли здраво приспели? — Јеси ли ноћас спавао? — Хоћеш ли сутра доћи к мени? — Није ли ти отворен свет на све стране? — Ко силази оно туда? Да л' ми очи добро виде? Да л' то вранац његов иде? — Не знаш како биља од омразе? — Куд ви идете, шта ви тражите? — За шт' ми закла чедо у колевци? — О ти вишња сило, кад ћеш ми помоћи?

О упит-
ним че-
стицама

152. Кад је глагол у упитној реченици, обично се ставља упитна речца ли. А упитни прилози зар, еда, једа, да ли, што, итд. стављају се у упитној реченици онда, кад је питање живље и кад се очекује одговор.

Прим. Што ће момци, што оружје светло, што ли коњи, што ли чадорови? — За што си то учинила? — Еда ли га валовита бурна вода где занела? Еда ли је громовита удрила га гдегод стрела? — Зар сам ја чувар брата својега? — Еда ли је Бог неправедан кад се срдн. — А да што би рекли да то буде? — Што вам песма колом не окреће? — За што се не кажете? —

Ред ре-
ченица.

153. Како год што речи у простој реченици имају свој обични и обрнути ред којим једна за другом иду — тако се исто на та два начина

намештају једна за другом и реченице у сложеним реченицама. Споредна реченица на прилику иде по граматичком реду после главне; а често се деси, да се ради јаче силе мисли (што се једна реченица хоће боље на видик да изнесе него друга) меће главна реченица после споредне.

Мрзећи на зло држите се добра. — Шта вреде српске народне песме довољно је познато. — И скочивши на њих човјек у коме бјеше зли дух, надвлада их. — Кад је душа без знања, није добро; а које брзијех ногу, спотиче се. — Већ к'о тајни глас духова којим зборе вишњи дуси, шапат тамни Гором Црном с једне стене к другој приу. — Ох, кад сунце летје плане, хоће јунак да сустане. — Што је погођено, оно ваља да буде. — Што год видиш, све је ово твоје. —

ДОДАТАК.

I. О перижодима.

Шта је
то пе-
ријод.

154. Кад су у сложеној реченици састављене две мисли тако да се у једној набраја нешто, или се казује неко правило или разлог, али тако, да се из тога правила и разлога и из тога набрајања још не зна шта ће бити — док се тек у другој из тога набрајања или правила не изведе неки послерак, суд или одлука: онда се тава сложена реченица зове перижод.

По томе сваки перижод има две половине, од којих је као у зависној сложеној реченици једна главна а друга споредна. Због тога што је перижод увек вештачки склопљена сложена реченица, главна његова реченица долази у другу, а споредна у прву половину.

Примери. 1. Који говори да је у видјелу, а мрзи на својега брата, још је у таму. — 2. У тим је земљама истина близу хладног појаса хладно а близу жарког врло топло, али како топлота мало по мало прелази у хладноћу — то се ти простори зову умерени појаси. — 3. Па он узео другога сокода, те га баци у тихо језеро: ни тај соко

у језеро не ће, већ се изви небу под облаке. — 4. Новица сам, ал' не који прије; јер не на вас, него с вама гредем. — 5. Једи са свију дрвета у врту, али с дрвета од познања добра и зла немој ни по што; јер како с њега окусиш, одмах ћеш умрети. — 6. Једно што је био тек скоро Турцима дао реч, а друго што је поврх тога био уверен да ће тако неспремљен почетак пропасти, — науми Милош са свим друго нешто.

155. Половине перијодове могу се поделити свака на своје делове. Ако је на прилику у првој половини набрајање, онда може бити повише појединих набрајања или разлога. Та поједина набрајања, правила или разлози јесу делови прве половине, који су под једнако важни и зову се чланови. Исто тако има и друга половина своје делове под једнако важне која се такође зову чланови. Чланови не морају бити просте реченице; они могу бити раширени и разгранати као каква сложена реченица.

Перијод дакле ваља да има две половине и може се поделити на чланове којих може бити свега два, три, четири или пет. Прва и друга половина перијода не морају имати једнак број чланова. Ако је на прилику перијод од пет чланова, у првој половини могу бити четири а у другој само пети члан.

Прим. 1 Сједини у тами и сјену смртном, оковани у тугу и гвожђе; јер не слушаше ријечи божјих и не марише за вољу

вишњег. — 2. Што је јача победа, то жешћу оставља жаоку у прсима побеђенога; а пријатељско споразумевање измирује духове и затвара врата раздору и огорчењу. — 3. Пре четири године седио је на председничкој столици човек који је пасео сабљу; сад седи на истој столици достојанственик црковни који, као што сам рече, држи бич духовни: чувајмо се да нам наш народ, да нам други свет не рекне, да смо се бнда бојали сабље, а сад бича. — 4. Још ни зоре б'јеле ни бијела дана, а надви се облак наред Малована; није оно облак наред Малована, веће чета мала, али одабрана. — 5. Узех гусле јаворове, да с' напјевам златна в'јека; попуцаше струне нове, одазва се тужна звека. — 6. А ко зава-рава народ ласкајући његовим слабостима и брижљиво скривајући од самог народа мане и зле стране његове; ко га уљуљује у леп занос и успављује у пријатан сан, где ће све своје држати за савршено и добро, те никад не ће тежити за бољим стањем, за напредовањем: ко тако чини, тај није пријатељ, него је непријатељ народни. —

156. Тешко је обележити разлику међу дво-чланим перијодом и обичном сложеном речени-цом. Узима се да је двочлани перијод а не сло-жена реченица онда, кад су први и други члан раширени нарочито додацима од реченица.

Двочлан
перијод
и сло-
жена реченица.

Прим. 1. Ова добра душа беше јака ве-ром која јој улеваше паду да ће јој Бог

поклонити боље дане; па с тога је, трпећи и сносећи сама, и сина свога световала да сноси и трпи. — 2. Моје мисли не лете више у оне године у којима имам јоште да живим, него у оне у којима сам живео. — 3. После три дана наиђу на један извор, али му вода бејаше горка, да је не могаху пити. — 4. Мрски су господу који су опака срца; а мили су му који су безазлени на свом путу. — 5. Господ даде, Господ узео; да је благословено име господње! —

II. Знаци застајања којима се бележи граматички слог.

157. Где је крај војој мисли или војој реченици, у говору се познаје по већем или мањем застајању или по подизању и спуштању гласа. У писму и то ваља забележити каквим знацима, и тај посао раде знаци којима се бележи граматички склоп у слогу. По тим знацима се у читању зна, како су склопљене реченице, где је војој крај, и где је време стати те се одморити гласом. По тим знацима можемо да читамо сваку књигу на смисао.

Ти су знаци:

1. Тачка (.) која показује највеће заустављање гласа.

2. Запета (,) која показује најмање заустављање гласа.

Кад је
потреба
таких
знака?

3. Тачка и запета (;) која је устављање гласа двојном веће од запете.

4. Две тачке (:) које показују заустављање гласа тројном веће од запете.

5. Знак питања (?)

6. Знак чуђења или дивљења (!)

7. Цртица или пауза (—)

8. Знак навођења („“)

9. Апостроф (')

10 Знак заграде () или []

158. Тачка се пише увек кад се једна мисао цела исказе, дакле на крају просте или сложене реченице или перијода.

Кад се у писању о једној ствари све исказе у онолико реченица колико их буде затребало, онда се за казивање друге ствари узима врста с почетка.

Примера ради треба читати какву књигу или читанку.

159. Запета се пише:

а. Између два или више подмета или прирока или више додатака подмету или прироку кад стоје један до другог без свезе.

Прим. Његова браћа, стричеви, кућани и сељаци слушају га, воле и питају за свашта. — Имао је свога овчара, говедара, коњушара, свињара, многу имовину и велико богатство. — Он је био стар, частан, добар и врло побожан човек. — Ја сам жељан бела света, бела данка, жарка сунца.

Запета
међу
подме-
тима и
приро-
цима.

б. Ако би подмети и природи или додаци били састављени један с другим ма каквим свезама, запета се не пише. На прилику: Милост и мир и љубав нек вам се умножи. Жалосна и невољна ласно је расцвелити. Узе змају крила и окриље. Али ако се свезама, нарочито свезама а, и, везују реченице, онда се и пред њих меће запета.

Кад се
ново-
ставља?

Прим. А сам донесе младо теле, и нареди те се зготови, и изнесе млека и ско-рупа, и стану јести. — Ја му одговорим: да сам све што треба изучио, и да све знам. — По том изиде на гору и онде се престаи, и погребеше га, и нико му за гроб не дознаде. —

в. Споредне или додане реченице понајчешће се одвајају запетама од речи којима су додане, и запета се пише пред почетком додане реченице. Али се много пута могу те реченице оставити без запете, нарочито кад је свеза њихова с главном реченицом јача, као што је не мало свагда случај кад се те реченице почињу са да и шта или што. Ово би се нарочито могло препоручити за реченице што су додатак подмету или предмет и додатак природу (чл. 140 и 141.)

Запетом
се од-
вајају
рече-
нице.

Прим. Ко није лењ, нађе шта ће радити. — Може бити да има међу њима педесет праведника. — Ој ти горо, штоно гајиш миле песме, миле тице, ој дивадо, што се сјајиш пуна росе и правице! — У равни на води

Еуфрату науме људи да граде град и у њему да подигну кулу до неба високу, да би се прославили. — По дугоме путовању наиђу на један чардак који нити је на небу ни на земљи. — Кад дође кући својој, дође му стари слуга његов да га пита шта му је донео за онај новчић. — Само ако је истина што кажеш.

Запета
у сло-
женој
рече-
ници.

г. Реченице из којих је састављена сложена реченица, одвајају се увек једна од друге запетама. Тако исто и чланови перијода, ако нису врло раширени, осим онога на коме је половина перијода.

Прим. Он не иде у бијелу цркву, већ он иде у то поље равно, те он сије бјелицу шеницу. — Немарна рука осиромашава, а вриједна обогаћава. — Ако ме ко служи, боравиће безбрижно, и биће на миру не бојећи се зла. — Мудри ће наслиједити славу, а безумнике ће однијети срамота. — Кад у јутру сване, царев син устане, оправу се, и захвали пустињнику, па пође како му је казао. —

За пети
падеж.

д. Пети падеж, који је често прост узвијеће и није саставни део реченице, одваја се од осталих речи с обе стране запетама.

Прим. Слушај, сине, наставу оца својега и не остављај науке матере своје. — Босиоче, босиоче, у ширину расти; јер ћеш доћи, босиоче, старог свата власти. — Честито ти, домаћине, у дом весеље! —

ђ. Уметнута реченица одваја се запетом од оне у коју је уметнута.

За умет-
нуту ре-
ченицу.

Прим. Код куће је, веруј, боље. — Отац, како га угледа, далеко истрчи преда њ говорећи. — А о празнику сеница, који је после бербе падао, захваљивало се на сретноме свршетку бербе. — За то се и старамо, или улазили или одлазили, да будемо њему угодни. — Бејах — пре но што вас познадох — добар, тих, добродушан. — За име света, повиче, шта је? —

160. Тачка и запета пише се:

Кад се
пише
тачка и
запета.

а. Међу члановима сложених реченица који нису у великој међусобној свези, кад су јако разгранати и кад нису повезани граматичким свезама.

Прим. Ја овако не могу живети; него идем у свет да учим какав занат. — Правда изискује, да никоме ни најмању увреду не творимо; врлина хоће да другима помажемо и добро чинимо; и здрави нам разум крепко налаже, да се здраво чувамо, да нам нико зло не учини. — Језик је праведников сребро одабрано; срце безбожничково не вриједи ништа. — Зрно по зрно ето погача; длака по длака, ето бјелача; камен по камен, ето палача; ногу пред ногу, дођох на гору!

б. На половини перијода, да се тиме одвоји прва половина од друге.

Прим. У многим ријечима не бива без гријеха; али ко задржава усне своје, разу-

ман је. — Ако будеш мудар, себи ћеш бити мудар; ако ли будеш подсмјевач, сам ћеш теглити. — Ко с неправдом тече, с врагом растече; ко с туђим уздисањем кућу зида, не ће му унуци у њој живети. — Кажу да се чуде Турци што им много ишту; но ако им се све стане искати, што су они од других поотимали, мало ће им што и остати. —

в. Такође и међу члановима перијода ако су врло разгранати. У том се случају на половини перијода међу две тачке.

Прим. Где је требало другове о чему обавестити, говорио је к разуму њиховом; где је требало рачун на чисто извести, говорио је цифрама; кад је потребно било духове узвисити, говорио је идејама: а кад је било нужно пробудити узвишено чувство родољубља, апеловао је на срце и душу. — Земља да је проклета с тебе, с муком ћеш се хранити до својега вијека; са знојем лица својега јешћеш хљеб, докле се не вратиш у земљу са које си узет — за то јер си преступнио заповијест моју.

161. Две тачке пишу се:

а. На половини перијода у ком су чланови одвојени један од другога тачком и запетом.

Прим. Стоји мноштво разбољено благом р'јечи старца блага; јагањци су рек' би тихи, што бијаху горски лави: — така чуда божја ријеч прави. — Ја сам прави чокот, и отац је мој виноградар: сваку лозу на мени која не рађа рода, одсјећи ће је; а сваку

Кад се
пишу
две
тачке.

која рађа род, очистиће је да више рода роди. — Више вас не називам слугама; јер слуга не зна шта ради господар његов: него вас назвах пријатељима; јер вам све казах што чух од оца својега. —

б. Кад се хоће да наведу туђе речи онако како их је онај сам изговорио и не ће се да то буде приповеђено другим речима.

Прим. Не говори ближњему својему: иди и дођи други пут, и сјутра ћу ти дати, кад имаш. — Рекох му: зло ћеш проћи, ако наставиш како си почео; а он ми одговори: моје судбине нико променити не може! — И говораше: покајте се, јер се приближи царство небеско.

в. Кад се иначе хоће што да наводи или набраја. Тако се обично пишу две тачке после речи: као, на име, поименце, кад се после њих што ређа.

Прим. У тој изби чудно чудо кажу: бесно Туре гдје се крсту клања. — Сви рецимо: у име Бога! — Кад дођемо у двор к моме оцу, он ће теби давати шта год заштеш: сребра, злата и камења драгога. — Опомињите се ријечи коју вам ја рекох: није слуга већи од господара својега.

162. Знак питања меће се свагда на крају упитне реченице.

Знак
питања.

Прим. Ој сватови, драга браћо! јесте ли здраво? Идете ли сви заједно гором зеленом? — Ој орлови, орлови! летите ли високо? —

Знак чу-
ђења и
дивљења

163. Знак чуђења или дивљења бележи се после сваког узвика или после целих рече-ница у којима је исказано силно осећање, жељење, клетва или тражење чега, и у којима има заповедни начин. На послетку се меће често и после петог падежа, нарочито ако је тај падеж силнији, и кад је у почетку.

Прим. Драги пријатељу! — Поштована господо! — Пријатељу! — Не уздај се у силу човечију! — Уздај се у јединога Бога и у животу и у час смрти своје! — С вама дошла свака срећа и сам Господ Бог! — Изиди амо делијо! — Који вели да сам од зла рода, не имао од срца порода! — О ви моји анђели! Три небеске војводе! Сиђ'те с неба на земљу!

Цртица
или
пауза.

164. Цртица или пауза меће се:

а. Место тачке и запете, у перијоду кад се хоће да положи већа сила на подељење прве и и друге половине:

Прим. Србин сам, Србин! . . . та челик љути и хладни камен и силни гром, о груди моје све нека грмне — Србин сам, Србин, јекнуће лом. — Онда он начини наспред пута крчму, да сваки путник који се ту уврати, бадава руча — али да сваки мора приповедати шта је радио у своме животу. — Али он имађаше кресиво у недрима, па се сагне да ухвати ватре, те да наложи нову ватру — а кресиво му испадне из недара у воду, и тако остане без ватре.

б. Цртицом се одвајају који пут и уметнуте реченице, кад се хоће да положи већа сила на мисао у њима исказану.

Прим. Добро што човек чини — а никад га не може довољно чинити — једино је благо, које му остаје после смрти. — Сад — кућа врата нема а прозор високо — не може да се пригне. — А старији син му — што је солдат био — запитивену избу за нас је спремио. — А тако — кажу — невоља се ништи. — У ови исти час — Божја воља! — цар спаваше, и у сну она иста жена што је цареву сину на сну долазила, појави се цару говорећи. —

в. Цртица се употребљује, да се назначи прекинут или недоречен говор.

Прим. То није лепо да ви — али је најбоље ћутати. — Он проговори: зар ти неси мени нигда — и на један пут умукне.

г. Гдекоји писци употребљују место цртице и знак... да означе недоречен говор.

Прим. Клекла... моли... да их гњеван својим громом Бог не спржи. — Кад погледе... а оно баба сва у лицу бијела. — А он по свијету тумарао... тумарао.... док дош'о у Ружицу град. — Има људи који ће се свега на свету подухватити и увек ће се протурати: но ја...

д. Кад нешто долази неочекивано.

Прим. Саул пође да потражи ослице свога оца, пак нађе — краљеву круну. — Слава, сила и богатство променљив је образ

мрака, и гордиња таје свака, и остаје вечно — ништа. — Краљица му даде коња и рекне да зажмири кад га узјаше, па ће коњ стане, онђе да сјаше — ту ће бити кућа његова оца. —

Знак на-
вођења.

165. Знак навођења „“ употребљује се, да се у писању наведене туђе речи одвоје од осталог, и да се види да су туђе, а наводи се и у почетку и на крају.

Прим. Сеја брата на сунашце звала:

„Хајде брате, па сунашце јарко,

„Да се јарка сунца нагрејемо,

„И лепоте красне нагледамо,

„Како језде кићени сватови.“

„Дај ми лећа гладан сам!“ рече Исак Јакову, а Јаков му одговори: „Хоћу, ако ћеш ми продати старештво.“ — Онда стриц онога момка рече цару: „Сад ћемо му заповедити друго, што заиста не ће моћи учинити!“

Заграда.

166. Знак заграде () или [] употребљује се обично за то, да се означи како речи које се за објашњење какво употребљују, немају свезе с правим смислом реченице, него се само као уметак растављају од осталих речи из реченице. Исто тако ако се хоће једна реч другом да објасни и протумачи, обично се та друга меће у заграду.

Прим. Синко! Ја ти на то не умијем ништа казати, него иди Премудроме (т. ј. Соломону.) — И изишавши у трећи сахат (у јутру око десет сахата) видје друге гдје стоје на чаршији беспослени. — Кућа у коју је он ступио као удеоник и која

беше у једној приморској вароши (где је и
цео овај догађај био) радила је са запад-
ном Инђијом. — Кад се и овај везир врати
те каже да говедар не да ђевојке док ца-
рев син не научи какав гођ занат (само
нек је занат), онда царев син зађе по
чаршији да гледа, какав је занат најлакше
научити.

167. Апостроф се пише место каквог из-
баченог гласа које је учињено да би се реч
скратила, и потребан је особито у песмама.

Апо-
строф.

Прим. Скин' оружје пезнана делијо! Па
нос' главу, куда теби драго! — Јеси л' чуо
где причају људи? — Но с' обуци што се
можеш лешше! — Остав' сабљу, да је Бог
убије! — Понес'те ми сабљу на рукама!

САДРЖАЈ.

Приступ.	СТР.
I. Шта је синтакса	1
II. Шта је мисао и реченица	1
III. Каке су врсте реченице	2
IV. Главни делови реченице	3
V. Разграновање реченица	7
VI. Деоба реченица и синтаксе	8
Први део. Синтакса простих реченица	9
1. Имена у реченици	10
2. Како се слажу подмет и прирок	15
3. Како се разгранавља реченица	20
а. Додаци подмету	21
б. Додаци прироку	22
4. Значење облика у реченици	25
I. Именски облици	26
а. Падежи без предлога	26
аа. Први падеж	26
бб. Други падеж	26
вв. Трећи падеж	32
гг. Четврти падеж	34
дд. Пети падеж	35
ђђ. Шести падеж	36
ее. Седми падеж	37
б. Падежи с предлогом	38
II. Глаголски облици	43
а. О разликама у значењу глаголском	44
б. О временима	46

	СТР.
в. 0 приловима и придевима	51
г. 0 начинама.	53
д. 0 стању радње глаголске	57
ђ. 0 одрицању.	62

Други део. Синтакса сложених реченица.

1. Какве могу бити сложене реченице.	64
а. Независне сложене реченице	65
б. Зависне сложене реченице	67
аа. Споредна реченица додатак подмету.	68
бб. " " предмет или додатак прироку	69
вв. Споредна реченица циљ или намера.	70
гг. " " погодба (услов.),	70
дд. " " поређење	71
ђђ. " " време или место	72
ее. " " додатак додатку	73
2. Скраћивање реченица	74
3. Намештање или ред речи	76

Додатак.

I. 0 перијодима	80
II. 0 знацима застајања или граматичког слога	83

